

Řiháček, Vítězslav

**Marxovo učení o nákladech oběhu a základní struktura nákladů oběhu
v podmínkách kapitalistického způsobu výroby**

In: Řiháček, Vítězslav. *Základní struktura nákladů oběhu a vývoj její
proporce na socialistickém organizovaném trhu*. Vyd. 1. Praha: Státní
pedagogické nakladatelství, 1959, pp. [13]-50

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119050>

Access Date: 28. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

KAPITOLA PRVNÍ

MARXOVO UČENÍ O NÁKLADECH OBĚHU A ZÁKLADNÍ STRUKTURA NÁKLADEŮ OBĚHU V PODMÍNKÁCH KAPITALISTICKÉHO ZPŮSOBU VÝROBY

(Úloha a místo kapitoly „Náklady oběhu“ v Kapitálu K. Marxe. Podstata Markova dělení nákladů oběhu do jejich základní struktury. Členění jednotlivých nákladů oběhu podle jejich ekonomické povahy. Vývoj proporcí základní struktury nákladů oběhu v podmínkách soudobého kapitalismu.)

Í. Úloha a místo kapitoly „Náklady oběhu“ v Kapitálu K. Marxe

K. Marx v druhé knize Kapitálu při analýze metamorfóz kapitálu a jejich koloběhů ukazuje, jak kapitál postupně v čase prochází jak sférou výroby, tak i sférou oběhu. V kapitole „Doba oběhu“ Marx o kapitálu říká: „Doba jeho pobytu ve sféře výroby tvoří jeho výrobní dobu, doba pobytu ve sféře oběhu dobu jeho cirkulace čili oběhu. Celková doba, v níž kapitál opisuje svůj koloběh, se proto rovná součtu výrobní doby a doby oběhu.“¹⁾

Marx tudíž odlišuje vedle výrobní sféry i sféru oběhu, při čemž obě jsou nutnými součástmi procesu reprodukce kapitálu vůbec. Poukazuje na to v úvodní části šesté kapitoly druhé knihy Kapitálu, kde mimo jiné říká, že „doba oběhu kapitálu tvoří nutnou část doby jeho reprodukce“.²⁾

Ve sféře oběhu dochází k vynakládání společenské práce. Rozborem ekonomického charakteru práce vynakládané ve sféře oběhu zabývá se Marx v samostatné kapitole „Náklady oběhu“. Touto kapitolou, redigovanou Engelsem převážně ze čtvrtého Marxova rukopisu druhé knihy Kapitálu, je organicky zakončen první díl druhé knihy, analyzující koloběh kapitálu. Myšlenky v této kapitole obsažené přináší objevenou analýzu ekonomického charakteru nákladů práce ve sféře oběhu, ačkoli nebylo Marxovým úkolem provést samostatný rozbor na toto téma. Stať o nákladech oběhu pouze doplňuje kapitoly o koloběhu kapitálu ve všech jeho formách, aby Marx mohl ihned v následujícím oddílu knihy pokračovat ve výkladu procesu oběhu kapitálu obratem kapitálu.

Z těchto důvodů se Marx při rozboru nákladů oběhu nezabývá všemi jejich detailními formami. Sám o tom v souvislosti s vynakládáním práce na účetnictví říká: „Zde jde pouze o všeobecnou povahu nákladů oběhu, které vyplývají z pouhé metamorfósy forem. Je tu zbytečné zabývat se všemi podrobnými formami těchto nákladů.“³⁾

Z těchto důvodů se celá kapitola „Náklady oběhu“ vyznačuje vysokou koncentrací v předcházejících částech Kapitálu neobjevivších se myšlenek.

Z těchto důvodů se stala ještě výraznější Marxova metoda postupu od jevové formy k ekonomické podstatě jevu. Podle této metody rozvrhl Marx i osnovu vlastní kapitoly.

Všechny zmíněné okolnosti kladou značné nároky na studium této otázky a vedly namnoze k diskusím a rozdílným názorům o myšlenkách podaných Marxem v tak zhuštěné formě.

Bude proto naším úkolem, dříve než přistoupíme k vlastnímu tématu, tj. k rozboru ekonomické struktury nákladů oběhu zboží a jejího vývoje za socialismu,

¹⁾ K. Marx: Kapitál, díl II, str. 134.

²⁾ Tamtéž, str. 142. Zde ovšem nezaměňujeme — jak se na první pohled zdá — pojmy „sféra oběhu“ a „doba oběhu“: Použitý Marxův citát vyhovuje naší analogii proto, poněvadž sféra oběhu i doba oběhu jsou v obdobném vztahu, v jakém jsou pojmy „proces reprodukce“ a „doba reprodukce“.

³⁾ Tamtéž, str. 148.

ujasnit alespoň v krátkosti hlavní otázky, které často vyvstaly v souvislosti s výkladem Marxových myšlenek v Kapitálu.

II. Podstata Marxova dělení nákladů oběhu do jejich základní struktury

Jak již bylo uvedeno, Marx v šesté kapitole druhé knihy používá metody postupu od jevové formy problému k jeho podstatě. Při analýze nákladů živé a zhmotnělé práce ve sféře oběhu zboží zabývá se nejdříve prací v její konkrétní podobě, aby pak případ od případu řešil její ekonomický charakter. Z tohoto důvodu a z tohoto hlediska zabývá se postupně výdaji práce spojenými s procesem koupě a prodeje, účetnictvím, penězi, tvorbou a úschovou zásob a dopravou.

V jednotlivých případech pak Marx zkoumá, o jaký ekonomický charakter příslušných nákladů ve sféře oběhu jde. Ve svých závěrech, pro poměrně vysokou myšlenkovou koncentraci kapitoly mnohdy pouze letmo nahozených, rozeznává v jádře dva druhy nákladů, odlišných ekonomickým charakterem. Předně klasifikuje určité výdaje práce jako náklady oběhu vyvěrající plně ze zboží formy výroby, které zpravidla „vyplývají z pouhé změny formy hodnoty“⁴⁾ náklady, které také nazývá čistými náklady oběhu. Kromě nich označuje jiné výdaje práce jako náklady oběhu představující pokračování výrobního procesu uvnitř sféry oběhu, náklady vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu. Marx tím, že u jednotlivých výdajů práce ve sféře oběhu odhalil jejich ekonomický charakter, ukázal na základní ekonomickou strukturu nákladů oběhu.

Odlišnost těchto dvou skupin nákladů oběhu je dána různou úlohou při tvorbě hodnoty společenského produktu.

V prvním případě je práce vynakládána, ať již v živé, či zhmotnělé podobě, především na realizaci hodnoty, na přeměnu hodnoty z jedné formy do druhé. Touto prací nemění se přirozeně konkrétní vlastnosti zboží, jimiž jsou uspokojovány potřeby lidí. Touto prací nedochází k tvorbě užitné hodnoty. Vzhledem k tomu, že jde o zboží, nevytváří-li tato práce užitnou hodnotu, nevytváří ani jeho hodnotu. Marx o tom říká v souvislosti s procesem koupě a prodeje: „Pracovní síla a pracovní doba musí být do určitého stupně vynaloženy na proces oběhu (pokud je pouhou změnou formy). Toto vynaložení se však nyní jeví jak dodatečné vynaložení kapitálu; část variabilního kapitálu musí být vynaložena na nákup těchto pracovních sil, které fungují jen ve sféře oběhu. Takové zálohování kapitálu netvoří ani výrobek, ani hodnotu.“⁵⁾ Anebo na jiném místě: „Náklady oběhu, které vyplývají z pouhé změny formy hodnoty, z oběhu zkoumaného v jeho čisté podobě, nevcházejí do hodnoty zboží.“⁶⁾ Důležité je si však uvědomit, že zmíněné náklady nemusí být vždy bezprostředně vyvolány procesem přeměny formy hodnoty. Mohou vyplývat pouze ze zboží formy produkce. Tak na příklad kalkulace a vedení knih při tvorbě zásoby nevyplývá z přeměny formy hodnoty, nýbrž ze zdržení této přeměny. Marx hovoří o účetnictví v souvislosti s tvořením zásob o tom říká: „Vypočítávání hodnot zboží, vedení knih registrujících tento proces, operace koupě a prodeje naproti tomu nepůsobí na užitnou hodnotu, v níž hodnota zboží existuje. Tyto náklady mají co činit jen s formou zboží hodnoty. Ačkoli tedy, v předpokládaném

⁴⁾ K. Marx: Kapitál, díl II, str. 149.

⁵⁾ Tamtéž, str. 146.

⁶⁾ Tamtéž, str. 149.

případě vznikají tyto útraty na tvoření zásoby (která je tu nedobrovolná) jen zdržením v přeměně formy a z nutnosti této přeměny, liší se přesto od útrat prozkoumaných pod bodem I tím, že jejich účelem není přeměna formy hodnoty.“⁷⁾ Ať již tedy vyvěrají uvedené náklady společenské práce z přeměny formy hodnoty nebo ze zdržení této přeměny, obecně jde o náklady oběhu, vyvěrající ze zboží formy výroby. „Tyto náklady jsou podmíněny ekonomickou formou výrobku jako zboží.“⁸⁾ Práce v tomto smyslu vynakládaná v žádném případě nezvyšuje hmotný obsah bohatství společnosti, je prací neproduktivní. Tím je v podstatě vyřešena i otázka, jakou pro uvedené náklady oběhu volit formulaci kategorie. Marx v kapitole „Náklady oběhu“ nadepisuje samostatnou stať této kapitoly „Čisté náklady oběhu“. Hovoří v ní o nákladech, které vyvěrají z přeměny formy hodnoty. Formulace „čisté náklady oběhu“ byla po léta běžně používána při výkladu členění nákladů oběhu. Tato formulace používá i Učebnice politické ekonomie při výkladu nákladů oběhu v kapitalistickém řádu. Dělo se tak (a jak vidno v Učebnici, děje se tak i nadále), přestože se sám Marx k této formulaci ve svém díle vrací pouze, jedenkrát, že daleko častěji hovoří o nákladech oběhu, „které vyplývají z pouhé metamorfosy forem“,⁹⁾ „z pouhé přeměny formy hodnoty“¹⁰⁾ apod. Pojem čistých nákladů oběhu Marx původně použil v souvislosti s tím, že zkoumal oběh „v jeho čisté podobě“,¹¹⁾ že se nejdříve zabýval náklady, které „vyvěrají z čistě obchodního podnikání jako takového“,¹²⁾ tak jak to vyplývalo z logického sledu učlenění příslušné kapitoly. Marx ovšem nejdříve zkoumal náklady spojené s procesem koupě a prodeje, účetnictvím a penězi, aby odhalil jejich ekonomický charakter. Teprve v dalším rozboru, jak bylo již uvedeno, ukázal na to, že jsou i jiné náklady, které sice bezprostředně z přeměny formy hodnoty nevyvěrají, jsou však též ekonomického charakteru: představují spotřebu neproduktivní práce, která nezvyšuje hodnotu výrobku. Proto budeme v dalším textu používat kategorie: „náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby“. Pod tento pojem zahrnujeme veškeré vynaložení práce spotřebované ve sféře oběhu zboží, která nezvyšuje hmotný obsah bohatství společnosti, není prací produktivní, nepodílí se na tvorbě hodnoty společenského produktu.

Jinak je tomu v druhém případě, tzn. v případě nákladů vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu. Tato práce buď vede k uchování fyzických vlastností zboží, k uchování užité hodnoty, kterou by jinak zboží v době svého oběhu zcela nebo částečně ztratilo, krátce touto prací jsou vytvářeny hmotné podmínky pro uchování užité hodnoty výrobku (skladování, obaly) nebo slouží k tomu, aby se potenciální užité hodnota přeměnila v užitou hodnotu skutečnou (doprava) či aby zboží získalo další fyzické vlastnosti, aby užité hodnota byla jistým způsobem doplněna, změněna, kvantitativně konkretizována (konečná úprava a třídění zboží). Ve všech těchto případech, jde-li o práci společensky nutnou, tato práce má co činiti s užitou hodnotou, třebaš zpravidla nejde o tvorbu nové, v jádře odlišné užité hodnoty, o tvorbu zcela nového výrobku. O výjimkách a odlišnostech, spojených s jednotlivými pracemi podle jejich konkrétní podoby, bude hovořeno ještě později. Všem těmto pracím je v zásadě společné to, že ve sféře oběhu dokončují proces výroby zboží. Marx o těchto nákladech, v protikladu k nákladům oběhu, které vyplý-

7) K. Marx: Kapitál, díl II, str. 152 (útratami prozkoumanými „pod bodem I“ K. Marx myslí výdaje uvedené ve statí „Čisté náklady oběhu“).

8) K. Marx: Kapitál, díl III, str. 307.

9) K. Marx: Kapitál, díl II, str. 148.

10) Tamtéž, str. 149.

11) Tamtéž, str. 149.

12) K. Marx: Kapitál, díl III, str. 306.

vají ze zboží formy výroby, říká: „Jiné povahy jsou náklady, které nyní zkoumáme. Mohou vyplývat z výrobních procesů, které v oběhu jen pokračují a jejichž produktivní charakter je tedy formou oběhu jen zakryt.“¹³⁾ Náklady oběhu vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu jsou proto náklady produktivními, náklady, které se podílejí na tvorbě hodnoty společenského produktu.

Odlíšnost těchto dvou skupin nákladů oběhu je konečně dána různými zdroji jejich úhrady.

Náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby, vzhledem k tomu, že jsou výdaji práce, která nepřidává zboží žádnou hodnotu, jsou nutně srážkou z celkové sumy hodnoty vyrobené ve společnosti. Nejen že jimi nepřibývá zboží ve společnosti, nejen že se jimi zmenšuje rozsah, ve kterém kapitál funguje produktivně ve výrobní sféře, ale takto vynaložená práce nevytvořila ani hodnotu, jejíž realizací by získal obchodní kapitál prostředky úhrady těchto nákladů. Marx vysvětluje v souvislosti s vynaládáním práce na proces koupě a prodeje obrazně tento fakt slovy: „Takové zálohování kapitálu netvoří ani výrobek, ani hodnotu. Zmenšuje pro tento (toto měrou) rozsah, v němž zálohovaný kapitál funguje produktivně. Je to totéž, jako by se část výrobku přeměnila ve stroj, který by kupoval a prodával ostatní část výrobku. Tento stroj představuje srážku z výrobku.“¹⁴⁾ Úhrada nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby musí být proto získána z prostředků opatřených realizací hodnoty, vytvořených prací ve sféře výroby. „Jsou to pouze náklady na realizaci hodnoty – čili náklady na to, aby byla převedena z jedné formy do druhé. Kapitál na to vynaložený (včetně práce, které tento kapitál velí) patří k faux frais (neproduktivním, ale nutným nákladům) kapitalistické výroby. Jejich nahrazování se musí provádět z nadvýrobku a tvoří, zkoumáme-li celou třídu kapitalistů, srážku z nadhodnoty, či nadvýrobku: úplně tak, jako je pro dělníka čas, který potřebuje na nákup životních prostředků, ztraceným časem.“¹⁵⁾ Zdrojem úhrady nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby je tedy dělnickou třídou v kapitalistické společnosti vyráběna nadhodnota.

Jinak je tomu u nákladů oběhu vyvěrajících z dodatečných procesů výroby ve sféře oběhu. Tyto výdaje práce sice tak jako v prvním případě nevedou ke vzniku nového výrobku, nepřibývá jimi zboží ve společnosti, avšak přidávají výrobku hodnotu. Jinými slovy: tyto náklady na jedné straně zmenšují množství práce, která by jinak mohla být vynaložena ve výrobní sféře při tvorbě dalších výrobků, na druhé straně však hodnotu existujícího zboží zvyšují. V tom smyslu hovoří i Marx, mluvě o nákladech oběhu vyvěrajících z udržování zásob: „Zvýšení hodnoty zboží, které mají za následek, jen rozdělují pro rata (poměrně) tyto náklady na různá zboží, poněvadž jsou pro různé druhy zboží různé. Náklady na tvoření zásoby zůstávají jako dříve srážkami ze společenského bohatství, ačkoli jsou podmínkou jeho existence.“¹⁶⁾ Tyto Marxovy věty, při zbežném studiu zdánlivě protikladné, je nutno chápat tak, že náklady oběhu vyvěrající z dodatečných procesů výroby ve sféře oběhu jsou vždy z jedné stránky totožné s tzv. čistými náklady oběhu – a to potud, pokud znamenají ztráty, zmenšení práce vynaložené ve výrobní sféře při tvorbě nových výrobků, při tvorbě dalšího společenského bohatství. Z druhé stránky jsou však náklady, které ve sféře oběhu zvyšují hodnotu existujícího společenského bohatství. Ke zvýšení hodnoty zboží dochází připojením hodnoty opotřebovaného konstantního kapitálu a hodnoty pracovní síly a nadhodnoty, která je plodem práce

¹³⁾ K. Marx: Kapitál, díl II, str. 149.

¹⁴⁾ Tamtéž, str. 146.

¹⁵⁾ Tamtéž.

¹⁶⁾ Tamtéž, str. 160.

dělníků při dopravě, skladování a konečné úpravě zboží. V případě dopravního průmyslu o tom Marx říká: „Produktivní kapitál vložený do tohoto průmyslu přidává tedy dopravovaným výrobkům hodnotu jednak tím, že se k nim připojuje hodnota prací, spojených s dopravou. Tato hodnota připojená prací se rozpadá jako při kapitalistické výrobě vůbec na nahrazení mzdy a na nadhodnotu.“¹⁷⁾ Zdrojem úhrady nákladů oběhu vyvěrajících z dodatečných procesů výroby ve sféře oběhu stává se tak práce dělníků v uvedených produktivních činnostech ve sféře oběhu.

Učlenění veškerých výdajů práce ve sféře oběhu zboží z těchto hledisek umožňuje nám stanovit ekonomickou strukturu nákladů oběhu v kapitalistické společnosti a umožňuje tím i pochopit, do jaké míry se podílí práce vynaložená ve sféře oběhu na tvorbě hodnoty společenského produktu. Tato hlediska budou také kritérii, se kterými přistoupíme k rozboru ekonomické povahy jednotlivých prací vynakládaných ve sféře oběhu, a to postupně, podle jejich konkrétního charakteru.

V této souvislosti je třeba odmítnout názor, podle kterého nelze v uvedeném smyslu hovořit o ekonomické struktuře nákladů oběhu, vzhledem k tomu, že prý v druhém případě nákladů jde o náklady výroby. Proč náklady vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu zařazuje Marx mezi náklady oběhu a nikoli výrobní náklady vlastní výrobní sféře? Je tomu tak v podstatě ze dvou důvodů.

Za prvé: tyto náklady jsou vždy uskutečňovány ve sféře oběhu, i když běží o dodatečný výrobní proces. Sféru oběhu totiž nesmíme ztotožňovat s procesem směny. Tak jak Marx hovoří o sféře výroby říká, že „je vždy rozdíl mezi dobou pobytu produktivního kapitálu ve sféře výroby a dobou jeho pobytu ve výrobním procesu,“¹⁸⁾ je i rozdíl mezi dobou pobytu zbožího a peněžního kapitálu ve sféře oběhu a dobou jeho pobytu v procesu směny. Obdobně jako „výrobní doba je tu větší než pracovní doba“ a „rozdíl mezi oběma záležitostmi v přebytku výrobní doby nad pracovní dobou,“¹⁹⁾ i doba pobytu zbožího a peněžního kapitálu v oběhu je delší, nežli doba pobytu tohoto kapitálu ve směně samé. Sféra oběhu umožňuje tudíž vynaložení živé i zhmotnělé práce na takové úkony, jakými je účelné balení, třídění, skladování a přeprava zboží, vynaložení prací, které, přestože zvyšují hodnotu zboží, jsou vykonávány ve sféře oběhu a představují tedy náklady oběhu.

Za druhé: náklady vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu jsou bezprostředně vyvolávány potřebami oběhu. Vyvolává je oběh zboží, nutný k tomu, aby mohla být uskutečněna spotřeba. Marx hovoří o dopravních nákladech o tom říká, že „ačkoli se dopravní průmysl na základě kapitalistické výroby jeví jako příčina nákladů oběhu, nemění tato zvláštní jevová forma nic na věci.“²⁰⁾ Podstatou věci tudíž zůstává, že tyto náklady jsou vyvolávány potřebami oběhu, tvořícího pojící článek procesu výroby a spotřeby v procesu reprodukce. Ačkoli se doprava a skladování na pokročilém stupni rozvoje zbožího výroby organisují jakožto samostatná podnikatelská odvětví, nemění tento jev nic na podstatě věci: nikoli doprava a skladování vyvolávají náklady oběhu, nýbrž oběh vyvolává náklady dopravy a skladování.

O tom, že se bezesporu jedná o náklady oběhu, nepochybuje ani sám Marx, který hovoří o nákladech souvisejících s tvořením zásob říká: „Pobyt kapitálu ve formě zbožího kapitálu a tedy jako zásoby zboží způsobuje tedy náklady, které nepatří do sféry výroby (ale do sféry oběhu), a proto se považují za náklady oběhu. Tyto

¹⁷⁾ K. Marx, Kapitál, díl II, str. 160.

¹⁸⁾ Tamtéž, str. 134 a 135.

¹⁹⁾ Tamtéž, str. 135.

²⁰⁾ Tamtéž, str. 162.

náklady oběhu se liší od nákladů uvedených pod bodem I tím, že do určité míry vcházejí do hodnoty zboží, tedy zboží zdrazují. V každém případě jsou kapitál a pracovní síla, jež slouží k udržení a k úschově zásoby zboží, odňaty bezprostřednímu výrobnímu procesu.“²¹⁾

III. Členění jednotlivých nákladů oběhu podle jejich ekonomické povahy

Náklady oběhu v podmínkách kapitalistického způsobu výroby představují výdaje různých konkrétních prací. Zhruba je můžeme rozdělit do těchto skupin:

- a) náklady spojené s procesem koupě a prodeje;
- b) náklady spojené s kalkulací a peněžní evidencí veškerých procesů ve sféře oběhu zboží;
- c) náklady spojené s oběhem peněz;
- d) náklady spojené s konečným zpracováním, tříděním a balením zboží;
- e) náklady spojené s pobytem zboží ve formě zásoby;
- f) náklady spojené s dopravou zboží.

Náklady spojené s procesem koupě a prodeje představují spotřebu zhmotnělé a živé práce bezprostředně spjaté s aktem směny. Jde při nich o opotřebení konstantního kapitálu, budov, místností a jejich zařízení, pokud slouží bezprostředně procesu koupě a prodeje a o výdej pracovní síly pracovníků v obchodě uskutečněný k témuž účelu. Provedení aktu koupě a prodeje vyžaduje určité doby, ve které konkurence mezi kupujícími a prodávajícími a konkurence uvnitř obou skupin těchto účastníků směny nabývá konkrétních forem. Během této doby je navazován styk prodávajícího s kupujícím, zboží je nabízeno, vychvalována jeho užitná hodnota, skutečná i smyšlená, je smlouváno, jsou ujednávány vzájemné podmínky atd. Veškerá práce k tomuto účelu vynaložená je spotřebována v obchodnické činnosti v její čisté podobě a vyvěrá výlučně z nutnosti přeměny formy hodnoty. K tomu, aby hodnota změnila svou formu, je tedy třeba navázat styk prodávajícího s kupujícím, přesvědčit jej o užitné hodnotě zboží, ujednat podmínky směny a tuto směnu provést. Plnit uvedené funkce umožňují obchodní místnosti, budovy, kanceláře a jejich prodejní a reklamní zařízení, živá práce prodavačů, cestujících agentů, pracovníků reklamy a ostatního, jak řídicího, tak pomocného personálu obchodu.

Veškerá živá a zhmotnělá práce, takto spotřebovaná, zmenšuje množství práce vynakládané ve společnosti produktivně, a představuje proto ztráty při tvorbě hmotného bohatství společnosti. Tato práce nespolutpůsobí při tvorbě užitné hodnoty ani hodnoty. Zdrojem úhrady této práce je nadhodnota, vytvořená ve výrobní sféře prací dělnické třídy. Náklady oběhu představující spotřebu společenské práce v uvedené konkrétní podobě patří proto jednoznačně mezi náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby.

Náklady spojené s kalkulací a peněžní evidencí veškerých procesů ve sféře oběhu zboží představují spotřebu veškeré zhmotnělé a živé práce nutné jak k výpočtu cen zboží, skladovacích, přepravních položek atp., tak i k fixování a kontrole procesu směny, evidenci přepravy a skladování. Marx o tom říká: „Kromě na skutečně

²¹⁾ K. Marx, Kapitál, díl II, str. 151. (Náklady uvedenými „pod bodem I“ myslí K. Marx náklady oběhu vyložené ve stati „Čisté náklady oběhu“.)

koupě a prodeje vynakládá se pracovní doba také na účetnictví, na které mimo to plyne i zpředmětnělá práce: pera, inkoust, papír, psací stůl, náklady na kancelář. V této funkci se tedy vynakládají jednak pracovní síla, jednak pracovní prostředky.“ A dále: „Jakožto jednota ve svých koloběžích, jakožto hodnota, která je v pohybu, ať je ve výrobní sféře nebo ve dvou fásích sféry oběhu – existuje kapitál jako taková jednota jen ideálně v podobě počítačích peněz, nejdříve v hlavě výrobce zboží, resp. kapitalistického výrobce zboží. Vedením knih, do čehož patří i určování cen čili výpočet cen zboží (kalkulace), se tento pohyb fixuje a kontroluje.²²⁾ S těmito náklady setkává se tedy obchodní kapitalista, u kterého se projevují souběžně s ostatními výdaji práce, ať již slouží pouze procesu přeměny formy hodnoty, nebo dodatečným procesům výroby ve sféře oběhu. Na podstatě věci nic nemění, že se s těmito náklady setkává i výrobní kapitalista, u kterého práce spojená s účetnictvím představuje náklady oběhu. „Tato část kapitálu se odnímá výrobnímu procesu a patří k nákladům oběhu, k srážkám z celkového výnosu.“²³⁾

Veškerá zhmotnělá i živá práce vynaložená ke kalkulaci cen a peněžní evidenci, ať již běží o opotřebení kancelářských budov, místností a jejich zařízení, živou práci kalkulantů, pokladníků a ostatního účetního personálu, je podobně jako v případě nákladů oběhu bezprostředně spojených s procesem koupě a prodeje prací, která nespolupůsobí při tvorbě užitné hodnoty ani hodnoty zboží. Není proto rozdílu v ekonomickém charakteru těchto dvou konkrétních prací. Rozlišujeme je však nejen pro zvláštnosti jejich konkrétní povahy, ale i pro zvláštnosti objektivních příčin těchto prací: „Náklady na dobu nákupu a prodeje vyvěrají jen z určité společenské formy výrobního procesu, z toho, že je to proces výroby zboží. Vedení knih jakožto prostředek kontroly a ideálního shrnutí tohoto procesu se stává tím nezbytnějším, čím více se proces uskutečňuje ve společenském měřítku a ztrácí čistě individuální charakter; vedení knih je tedy nutnější v kapitalistické výrobě než v roztržitém řemeslnické a rolnické výrobě, je nutnější při společenské než při kapitalistické výrobě.“²⁴⁾ Uvedená fakta by mohla vést k domněnce, že náklady spojené s kalkulací a peněžní evidencí ve sféře oběhu nevyvěrají ze zboží formy výroby. Zvláště pak by mohl vzniknout názor, jako by tyto náklady, pokud představují spotřebu práce při dodatečných výrobních procesech ve sféře oběhu, vyvěraly výlučně z těchto výrobních procesů, a nikoli ze zboží formy výroby. Zde je však nutno si uvědomit, že ve všech případech, kdy v podmínkách zboží výroby je ve sféře oběhu uskutečňována peněžní evidence a kalkulační práce, jde vždy o činnost spojenou s formou zboží hodnoty. V tomto smyslu hovoří i Marx, když při analýze nákladů oběhu podmíněných tvořením zásoby zboží, pokud představují vypočítávání hodnot zboží a vedení knih, registrujících tento proces, říká, že „tyto náklady mají co činit jen s formou zboží hodnoty“.²⁵⁾ Na této skutečnosti nemění nic ani ten fakt, že v podmínkách komunistického rozdělování výrobků, kdy nepůjde o zboží formy výroby, lze očekávat, že bude docházet k podobným výdajům konkrétní práce při tzv. společenském účetnictví. V podmínkách komunistického rozdělování nepůjde již o oběh zboží, a tudíž ani o náklady oběhu. Pokud však mluvíme o nákladech oběhu spojených s kalkulací a peněžní evidencí ve sféře oběhu – je nutno si uvědomit, že se vývojově vytvářely se vznikem a rozvojem zboží výroby, a mají tedy svůj historický původ ve zboží formě výroby.

Ta skutečnost, že uvedené náklady nespolupůsobí při tvorbě užitné hodnoty

²²⁾ K. Marx, Kapitál, díl II., str. 146.

²³⁾ Tamtéž, str. 147.

²⁴⁾ Tamtéž, str. 147 a 148.

²⁵⁾ Tamtéž, str. 152.

ani hodnoty, znamená že běží o nutné ztráty produktivní síly práce při tvorbě hmotného bohatství společnosti. Tak jako v případě nákladů spojených s procesem koupě a prodeje, zdrojem úhrady i této práce je nadhodnota, vytvořená ve výrobní sféře prací dělnické třídy. Náklady oběhu spojené s kalkulací a peněžní evidencí veškerých procesů ve sféře běhu zboží zařazujeme proto mezi náklady oběhu vyvěrající ze zbožní formy výroby.

Náklady spojené s oběhem peněz představují spotřebu zhmotnělé a živé práce sloužící oběhu peněz. Oběh produktů v podmínkách zbožní výroby si vyžaduje existenci oběhu peněz, které vystupují jako zprostředkovatel, nástroj oběhu ostatních zboží. Tato ostatní zboží vcházejí zpravidla buď do individuální, či do produktivní spotřeby. Jinak je tomu s penězi, které, ač jsou samy zbožím, slouží a jsou opotřebovávány pouze pro uskutečnění oběhu a ve sféře oběhu.

Výroba zlata je bezesporu prací produktivní – jí vzniká užitná hodnota i hodnota – zvyšuje se bohatství společnosti. Jakmile se však zlato stane penězi (je odňato individuální či produktivní spotřebě), pak „část společenského bohatství se zdržuje v této neproduktivní formě“.²⁶⁾ V oběhu dochází k opotřebení zlata, které představuje ztráty ze společenského bohatství, představuje náklady nutné k uskutečnění oběhu zboží. Ve sféře oběhu vzniká také potřeba úpravy, úschovy a přepravy peněžního zboží – zlata. I v tomto případě veškerá spotřeba zhmotnělé a živé práce, spojené s úpravou, úschovou a přepravou peněžního zboží (spotřeba práce v mincovnictví, bankovnictví a ve spojích) představuje náklady oběhu. Totéž přirozeně plně platí i o peněžních známkách – o papírových penězích, zastupujících drahý kov, zlato v jeho funkci nástroje oběhu. Jde o spotřebu práce, která netvoří ani užitnou hodnotu ani hodnotu výrobku. Jde o nutné ztráty produktivní síly práce při tvorbě hmotného bohatství společnosti. Zdrojem úhrady této práce v kapitalistické společnosti je nadhodnota, vytvořená ve výrobní sféře prací dělnické třídy. Náklady spojené s oběhem peněz zařazujeme proto jednoznačně mezi náklady oběhu vyvěrající ze zbožní formy výroby.

Náklady spojené s konečným zpracováním, tříděním a balením zboží představují spotřebu zhmotnělé i živé práce vynaložené na tyto úkony prováděné ve sféře oběhu. Podmínkou realizace zboží, které prodlévá ve sféře oběhu, často bývá jeho konečná úprava, roztřídění a balení. Ke konečnému zpracování, k poslední úpravě zboží dochází proto, poněvadž u celé řady výrobků lze konkrétní formu užité hodnoty zjistit teprve při spotřebě, avšak spotřebitel uplatňuje podle svých zkušeností nároky na užitnou hodnotu již při směně, na trhu. Na příklad výrobce konfekčních oděvů nemůže vždy znát přesný objem pasu a délku nohavic jednotlivých zákazníků. Poslední úpravu produktu provádí proto namnoze pracovníci obchodu. Podobně třídění zboží je vyvoláno růzností konkrétních potřeb spotřebitelů. Práce spojená s tříděním zboží je navíc vyvolávána i procesem zhoršování jakosti některých druhů zboží, zvláště potravin, ke kterému dochází při skladování a přepravě zboží. Ať již konečné zpracování, či třídění zboží, obě funkce vyžadují spotřebu práce, která má co činit s užitnou hodnotou výrobku. V obou případech těmito výdaji práce zboží ve společnosti nepřibýlo, avšak existující zboží buď získalo další fyzické vlastnosti a nebo různé fyzické vlastnosti byly kvantitativně konkretizovány. S užitnou hodnotou výrobku má co činit i třetí funkce této skupiny nákladů oběhu – balení zboží, uskutečněné pracovníky obchodu. K balení zboží ve sféře oběhu dochází

²⁶⁾ K. Marx, Kapitál, díl II, str. 149.

předně proto, aby v době oběhu, i v době po realizaci, dříve než zboží bylo plně spotřebováno, zboží nepozbylo své užité hodnoty. Za druhé dochází k balení zboží, a to až ve sféře oběhu, proto, poněvadž výrobce nemůže vždy předpokládat přesnou kvantitu zboží, kterou bude ochoten spotřebitel z celkové jeho masy odkoupit. Výdajem zhmotnělé a živé práce při balení vzniká pomocný výrobek – obal. Jeho existence jako užité hodnoty je však nerozlučně spjata s užitnou hodnotou vlastního směňovaného zboží. Práce takto vynaložená proto doplňuje užitnou hodnotu prodávajícího zboží o další fyzické vlastnosti – zabalené zboží je lépe přepravovatelné, možno jej déle skladovat, obal se stává za určitých okolností dokonce i předpokladem a podmínkou upotřebitelnosti zboží vůbec. Takovýto konkrétní výdaj práce znamená, že suma směňovaného zboží se v podstatě sice nezvětšila, avšak zboží získalo další fyzické vlastnosti, změnila, rozhojnila se jeho užité hodnoty.

Tyto výdaje práce, jak bylo již řečeno, nevedou ke vzniku v podstatě nového výrobku a nepřibýlo jimi zboží ve společnosti, a znamenají tudíž zmenšení množství práce, která by mohla být jinak vynaložena ve výrobní sféře při tvorbě dalších výrobků. Avšak z toho, že se spotřeba uvedených prací v její konkrétní podobě podílí na tvorbě užité hodnoty, užitnou hodnotu rozhojňuje, mění a konkretizuje, z toho již vyplývá, že spotřeba této společenské práce má co činit s hodnotou obíhajícího, realizovaného zboží, že se podílí na tvorbě hodnoty, tuto hodnotu zvětšuje. Jde tedy o produktivní spotřebu práce, a náklady, které spolupůsobí při tvorbě hodnoty společenského produktu. Zdrojem úhrady těchto nákladů je sama práce dělníků, kteří vykonávají ve sféře oběhu zmíněné produktivní činnosti. Náklady spojené s konečným zpracováním, tříděním a balením zboží zkoumány z těchto hledisek řadíme proto mezi náklady oběhu vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu.

Ve všech zmíněných případech, ať již šlo o konečné zpracování, třídění či balení zboží, jsme předpokládali, že tyto činnosti mají ve svých důsledcích pro spotřebitele určitý užitečný význam, že jsou spojeny s formováním užité hodnoty. V kapitalistické společnosti dochází však ke spotřebě práce uvedené konkrétní podoby k naprosto jiným účelům, dochází ke spotřebě práce, která má též jiné ekonomické důsledky, jinou ekonomickou povahu. Konkurenční boj a odbytové potíže vedou obchodní kapitalisty k tomu, aby ze spekulativních a reklamních důvodů prováděli na příklad takovou konečnou úpravu a balení zboží, která by upoutala spotřebitele, dala mu případně iluzi neexistující užité hodnoty, pomohla realizovat vyšší zisky. Veškerá v tomto smyslu vykonávaná činnost, která přesahuje pro spotřebitele užitečné konečné zpracování, třídění a balení zboží, představuje fiktivní změny v užité hodnotě, ve fyzických vlastnostech zboží, kterými toto zboží slouží spotřebiteli. Cílem a důsledkem takto vynaložené a spotřebované práce není změna užité hodnoty, nýbrž přeměna formy hodnoty, realizace zboží. Jde o činnost, která ačkoli se co do konkrétní povahy práce nejeví odlišnou od produktivní úpravy, třídění a balení zboží, je v podstatě prací neproduktivní: nezvětšuje hmotné bohatství společnosti. Jde o práci, která v uvedených oborech činnosti přesahuje míru společensky nutné práce. Je-li pouze zevním jevem, pouze iluzí, že tato práce mění užitnou hodnotu zboží, pak přirozeně je i nesprávná představa, jako by tato práce zvětšovala hodnotu výrobku. Kapitalisté při prodeji ze spekulativních důvodů upraveného zboží nerealizují touto úpravou zvýšenou hodnotu, nýbrž vyšší zisk – vykořisťují spotřebitele. Na hodnotě zboží se takovým výdajem práce nic nezměnilo. Tak náklady spojené se spekulativním a reklamním konečným zpracováním, tříděním a balením zboží nezvyšují hodnotu společenského produktu a jsou vynakládány za účelem co nejvýhodnější přeměny formy hodnoty. Proto jsou hra-

zeny ze společenské nadhodnoty a řadíme je mezi náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby.

V obou předcházejících případech jsme předpokládali, že práce spojené s konečnou úpravou, tříděním a balením zboží buď dokončí výrobní proces posledním utvářením užité hodnoty a zvyšováním hodnoty zboží před jeho prodejem nebo plní spekulativní a reklamní záměr prodávajícího, při čemž ke zvýšení hodnoty, tj. společensky nutné práce na vytvoření užité hodnoty, nedochází. Je třeba však prozkoumat i třetí případ, kdy dochází ke spotřebě práce v uvedené konkrétní podobě; tato spotřeba je vyvolána i jinými, navíc i specifickými objektivními příčinami, tkvícími v podstatě kapitalistického řádu.

Krise z nadvýroby, pomalejší růst tržních možností proti růstu výroby za kapitalismu, vše to vede k narůstání nenormálních zásob, ke zpomalování obratu zboží, prodloužení doby pobytu výrobku ve sféře oběhu. Nenormálně dlouhá doba pobytu zboží ve sféře oběhu vede k mimořádným ztrátám na mase a kvalitě výrobků a vyžaduje spotřebu další práce, zvláště při třídění a balení zboží. Podobné dodatečné náklady vyžaduje i spekulativní tvorba zásob a přeprava zboží. Otázkou spotřeby práce spojené bezprostředně s nenormálním a spekulativním skladováním a přepravou zboží budeme se zabývat při výkladu ekonomické povahy těchto konkrétních prací, tak jak to činí i Marx při analýze nákladů oběhu. V tomto případě nám však jde o zjištění, jaký má z uvedených důvodů vzniklý zvýšený výdaj práce při třídění, balení a někdy i konečném zpracování zboží ekonomický charakter. Skutečnost je taková, že zvýšený výdaj této konkrétní práce vyplývá nikoli bezprostředně z potřeby ukončení procesu utváření užité hodnoty zboží, nýbrž z potřeb obchodního kapitálu, ze specifických potíží a záměrů, za kterých a pomocí kterých obchodní kapitál uskutečňuje přeměnu formy hodnoty a realizuje nadzisky. Běží tedy o spotřebu živé a zhmotnělé práce, o náklady oběhu vyvěrající z přeměny formy hodnoty, po případě ze zpomalení tohoto procesu přeměny. Na tom nic nemění skutečnost, že při předcházejícím případě ke vzniku těchto dodatečných nákladů úpravy, třídění a balení zboží docházelo přímo a bezprostředně ze spekulativních a reklamních důvodů, kdežto tentokrát jde o dodatečné výdaje práce, vyvolané nepřímo, prostřednictvím nenormálního a spekulativního skladování a dopravy. V obou případech jde o práci ze společenského hlediska nadbytečnou, v podmínkách „normálního“ oběhu zboží nepotřebnou ke konečnému utváření užité hodnoty. Jde tedy o náklady oběhu nezvyšující hodnotu zboží ani hodnotu společenského produktu, náklady, hrazené ze společenské nadhodnoty. Takovou spotřebu práce lze řadit pouze mezi náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby.

Náklady spojené s pobytím zboží ve formě zásoby představují spotřebu zhmotnělé a živé práce při tvorbě a uchovávání zásob obíhajícího zboží. Jde při nich zejména o spotřebu konstantního kapitálu, budov, skladovacích místností, jejich zařízení, topiva, elektrické energie ap., pokud slouží skladovacímu procesu a o výdaj pracovní síly, uskutečněný k téměř účelu. Plynulý proces reprodukce vyžaduje si tvorbu zásob produktů. „Ve skutečnosti existuje zásoba ve třech formách: ve formě produktivního kapitálu, ve formě fondu individuální spotřeby a ve formě zásoby zboží čili zbožího kapitálu.“²⁷⁾ K. Marx v druhé knize Kapitálu stanovil si úkol analyzovat a určit ekonomickou povahu nákladů spatřých s existencí zásob zboží ve vlastní sféře oběhu.

Při skladování a přemísťování zásob zboží ve sféře jeho oběhu dochází ke spotřebě práce několikerým způsobem. Předně je spotřebována do určité míry práce

²⁷⁾ K. Marx, Kapitál, díl II, str. 153.

vtělená do samého skladovaného výrobku, který v době skladování může ztratit na své kvantitě i kvalitě, za druhé jsou pak uskutečňovány výdaje práce potřebné k tomu, aby ke ztrátám na kvalitě a kvantitě zboží buď vůbec nedocházelo nebo docházelo pouze v „normální“, nutné míře. „Náklady na tvoření zásoby se skládají 1) z kvantitativního zmenšení masy výrobku (např. u zásoby mouky); 2) ze zhoršování jakosti; 3) ze zpředmětněné nebo živé práce, již vyžaduje udržování zásoby.“²⁸⁾ V prvních dvou případech, Marxem uváděných, jde o spotřebu ve sféře výroby vynaložené práce, která ve své konkrétní podobě vytvořila užitnou hodnotu, určenou pro individuální či produktivní spotřebu. Ve třetím případě jde o spotřebu zhmotnělé a živé práce vynaložené ve sféře oběhu k tomu, aby ku spotřebě zmíněné v předešlých dvou případech docházelo pouze v nutné, pro obchodního kapitalistu únosné míře.

Ztráty na zboží představují spotřebu již zhmotnělé práce, lišící se od všech doposud zkoumaných nákladů oběhu. Při ztrátách na zboží se nespoteřovává zhmotnělá práce v konstatním kapitálu, jehož funkcí je účinně napomáhat pohybu zboží přeměnou jeho formy hodnoty či dovršením procesu tvorby jeho užité hodnoty dodatečným výrobním procesem ve sféře oběhu. Přesto ztráty na kvantitě a kvalitě zboží vzniklé jeho pobytem ve formě zásoby pokládáme za náklady oběhu. Je tomu tak proto, poněvadž ke ztrátám na zboží, tj. ke spotřebě práce ztělesněné ve zboží, dochází nikoliv při individuální či produktivní spotřebě, nýbrž uvnitř sféry, ve sféře oběhu a oběh si je vynucuje, neboť bez tvorby vlastní zásoby zboží není uskutečnitelný. Náklady oběhu představující ztráty na kvantitě zboží při jeho pobytu ve formě zásoby znamenají úbytek užitných hodnot vzniklých výrobním procesem. Jde tedy bezesporu o neproduktivní spotřebu práce. Nevzniká jimi ani žádná nová užitná hodnota ani nedochází ke zvýšení hodnoty. Pouze v případě snížení těchto ztrát pod jejich normální míru (na příklad při urychlení obratu zboží a zkrácení jeho pobytu ve formě zásoby) může obchodní kapitalista realizovat mimořádný zisk, jelikož uvedené ztráty jsou vždy na úkor společenské nadhodnoty. Naopak zvýšení těchto ztrát (na příklad při prodloužení doby pobytu zboží ve formě zásoby při zvýšených odbytových potížích) znamená při realizaci masy zboží snížení míry zisku, a to proto, poněvadž tyto náklady jsou hrazeny z nadhodnoty. Náklady oběhu představující ztráty na zboží při jeho skladování jsou tedy neproduktivní, hrazené z nadhodnoty, vytvořené prací dělnické třídy ve výrobním procesu, a jako takové nezvyšují hodnotu společenského produktu. Z těchto důvodů je přiřazujeme k nákladům oběhu vyvěrajícím ze zbožní formy výroby.

Uvedli jsme si již, že k nákladům oběhu spojeným s pobytem zboží ve formě zásoby náleží kromě ztrát na kvantitě a kvalitě zboží i spotřeba zhmotnělé a živé práce nutné k udržování zásoby. K tomu, abychom mohli stanovit ekonomickou povahu nákladů oběhu této skupiny, je třeba předem určit, zda a do jaké míry zásoba zboží, na jejíž udržování je práce spotřebována, je společensky nutná pro uskutečnění plynulého procesu reprodukce ve společnosti.

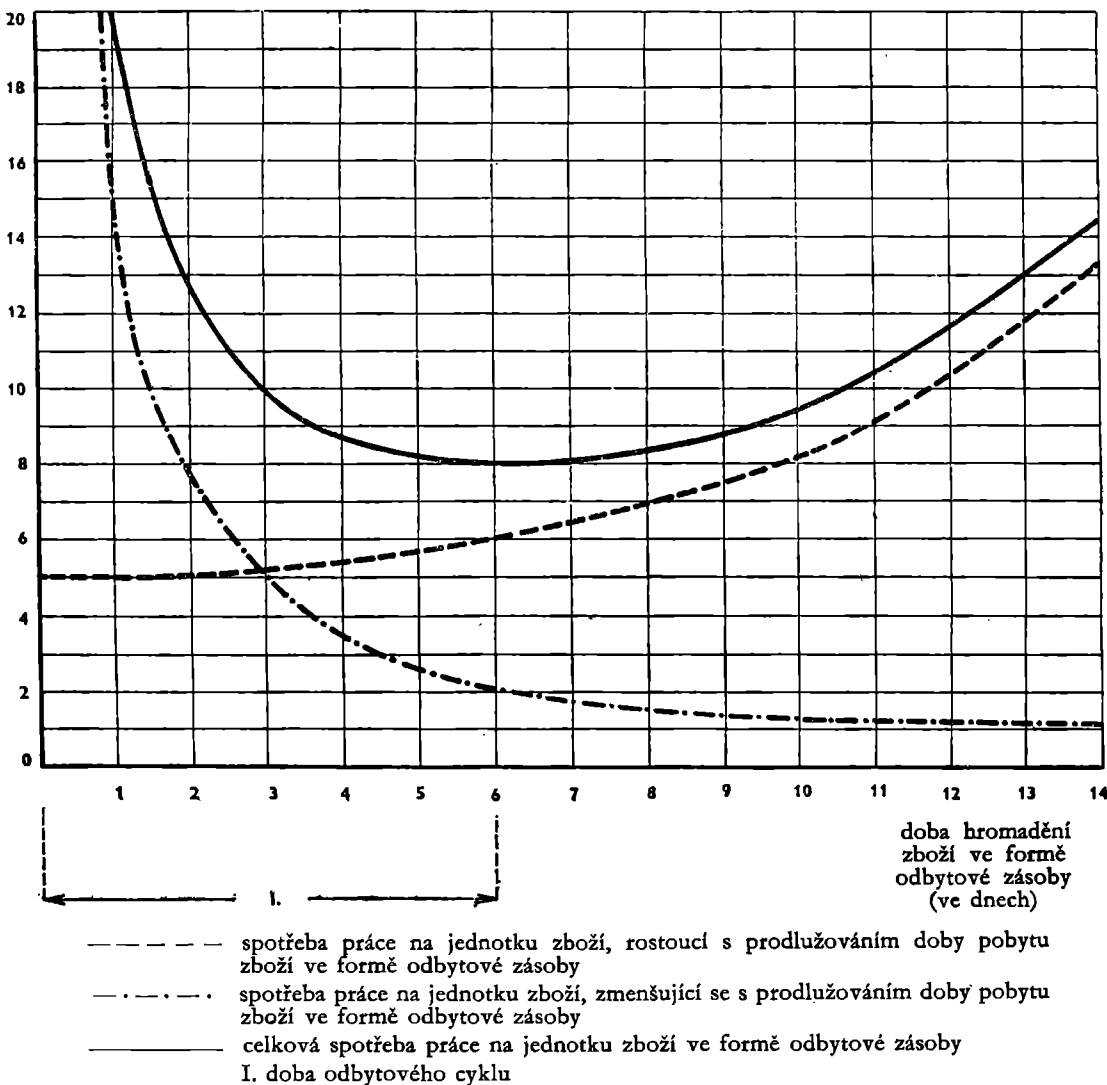
Během doby, po kterou zboží přebývá ve formě zásoby, je spotřebována práce na jeho udržování. Spotřeba této práce může být větší nebo menší, zpravidla podle toho, o jaký druh zboží jde a zda zboží ve formě zásoby pobývá delší nebo kratší dobu. U různých druhů zboží je délka doby pobytu ve formě zásoby různá (např. housky jsou v obchodě skladovány kratší dobu než lipový čaj). Podobně i spotřeba práce vynaložené během určité jednotky času na uskladnění různých druhů zboží je různá, třeba by tato zboží měla stejnou hodnotu a byla stejně dlouho skladována (např. náklady spojené se skladováním tabákových výrobků jsou

²⁸⁾ K. Marx, Kapitál, díl II, str. 161.

několikanásobně nižší než náklady na skladování brambor). Přesto však u každého jednotlivého druhu zboží existuje ve společnosti určitá, k uskladnění plynulého procesu reprodukce nutná doba pobytu zboží ve formě zásoby.

Počet jednotek
práce (v hodinách)

Graf I.



Jestliže bychom řešili úkol, jak zjistit tuto dobu, museli bychom stanovit činitele, kteří zásadně určují u jednotlivých druhů zboží délku uvedené doby. Při plnění tohoto úkolu musíme s analýzou započít v tom okamžiku, kdy vyrobené zboží vstupuje do sféry oběhu. Tento okamžik nastává tehdy, když vlastní výrobní proces je ve výrobě ukončen, když užitečná hodnota je v podstatě zformována. Tehdy zboží

přechází do oběhu, třebas by se ještě zdržovalo u výrobního kapitalisty ve formě zásoby tvořené za tím účelem, aby po určité době mohlo být v určitém množství předáno obchodníkovi. Tato doba, po kterou se zboží hromadí u výrobního kapitalisty, než je předáno kapitalistovi obchodnímu, představuje dobu tzv. odbytového cyklu.

Společensky nutná doba na tvoření takové zásoby se rovná době, kdy tvorba odbytové zásoby si vyvolává ze společenského hlediska pouze nutnou, tzn. na jednotku zboží co nejnižší spotřebu práce. Při pobytu zboží ve formě odbytové zásoby totiž dochází ke spotřebě práce, jejíž množství se v poměru na jednotku zboží se zvětšováním této zásoby při prodlužování uvedené doby v podstatě buď zvětšuje (např. spotřeba práce při třídění zboží a ztráty na jeho kvalitě a kvantitě rostoucí při delším skladování) nebo zmenšuje (na příklad spotřeba práce při hospodárnějším využití přepravních prostředků k přepravě rostoucího množství zboží). Vidíme tedy, že různě dlouhé doby pobytu zboží ve formě odbytové zásoby u výrobního kapitalisty vedou z jedné strany k různým zvýšením, z druhé strany pak k různým úsporám práce. Společensky nutnou dobou rozumíme dobu takovou, ve které je odbyt zboží od výrobce k obchodníkovi uskutečňován při vynaložení nejmenšího množství práce na jednotku zboží. Uvedme si zjednodušený názorný příklad (viz graf I na str. 26).

V našem případě, vyjádřeném názorným schematickým grafem, předpokládáme, že výroba plynule zvyšovala stav odbytové zásoby tak, že nashromážděné zboží po prvním dnu pobytu ve formě odbytové zásoby vyžadovalo spotřebu dvaceti hodin práce na jednotku zboží. S hromadící se masou zboží klesal v následujících dnech podíl spotřeby práce na jednotku zboží. Nejnižšího stavu celkové spotřeby práce na jednotku zboží ve formě odbytové zásoby bylo dosaženo šestého dne. V následujících dnech, vzhledem k tomu, že bylo nutno na příklad zboží zvýšenou měrou tříditi, baliti a že bylo třeba zvýšenou měrou – zvláště u potravinářského zboží – zabráňovat ztrátám na zboží, po případě že k těmto ztrátám nutně docházelo, spotřeba práce na jednotku zboží opět rostla. Šestý den pobytu zboží ve formě odbytové zásoby představoval proto nejvýhodnější termín ukončení odbytového cyklu. V našem případě rovná se proto doba odbytového cyklu šesti dnům.

Během doby odbytového cyklu postupně se zvětšovalo množství zboží ve formě odbytové zásoby, to znamená, že jednotlivá zboží při plynulé výrobě vcházela do formy zásoby čím dále tím později, a měla tudíž různé doby pobytu ve formě odbytové zásoby. Z toho důvodu je nutno uvažovat o průměrné době pobytu jednotky zboží ve formě odbytové zásoby jako o poloviční době odbytového cyklu. V našem případě jde o dobu tří dnů.

Stanovili jsme si pouze obecná kritéria, na základě kterých je možno zjistit jak dobu odbytového cyklu, tak i průměrnou dobu pobytu jednotky zboží ve formě odbytové zásoby. Pro jednoduchost a názornost neučinili jsme tak přirozeně vyčerpávajícím způsobem. V našem grafu jsme si totiž uvedli pouze dva základní trendy spotřeby práce na jednotku zboží v době hromadění zboží ve formě zásoby a jejich výslednou křivku. Je přirozené, že u různých druhů konkrétních prací při tvorbě odbytové zásoby dochází k odlišnému pohybu množství spotřebované abstraktní práce. Není nesprávné, řekneme-li, že kolik je různých konkrétních prací, tolik by bylo třeba v našem grafu vyznačit samostatných křivek spotřeby množství práce. Teprve vážený průměr těchto jednotlivých spotřeb práce dal by nám křivku celkové spotřeby práce na jednotku zboží ve formě zásoby. A teprve tehdy, obdobně jako v uvedeném příkladě, stanovili bychom dobu odbytového cyklu.

V praxi působí na dobu odbytového cyklu řada činitelů. Předně je to stupeň

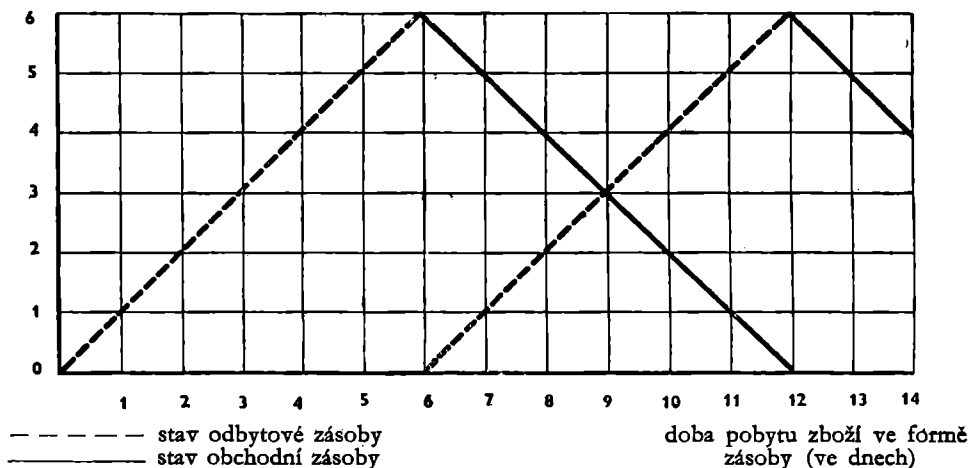
vývoje výrobních sil, kterým jsou dány výrobní možnosti,²⁹⁾ dále jsou to rozdílly v růstu či poklesu spotřeby práce na jednotku zboží u různých sortimentů zboží – podstatně odlišnou rychlostí rostou na příklad ztráty na zboží při skladování žulových kostek jako při skladování šlehané smetany – ap. Ze všeho, co bylo řečeno, vyplývá, že za společensky nutnou dobu odbytového cyklu můžeme pokládat pouze takovou dobu, při níž za prvé: dochází k nejmenší spotřebě práce souvisící přímo i nepřímo s pohybem jednotky zboží od výrobce k obchodníkovi – za druhé: odbytová zásoba se tvořila v podmínkách společensky průměrných výrobních sil. Zároveň nutno podtrhnout, že u různých druhů zboží je i různá společensky nutná doba odbytového cyklu.

Vycházíme-li ze zmíněných předpokladů (že totiž běží o společensky nutnou dobu odbytového cyklu), pak zjišťováním průměrné doby pobytu jednotky zboží ve formě odbytové zásoby zjišťujeme zároveň i společensky nutnou dobu pobytu zboží ve formě odbytové zásoby. Tato doba se rovná poloviční společensky nutné době odbytového cyklu.

Jak již bylo řečeno, zboží vstupuje do sféry oběhu tím okamžikem, kdy začíná tvořit odbytovou zásobu. Ve formě zásoby zůstává nadále i tehdy, kdy je převzal a disponuje jím obchodník – a to potud, pokud nedokončilo cestu ke spotřebiteli. Jestliže se v době odbytového cyklu masa zboží ve formě zásoby hromadila, pak v době, kdy jí disponuje obchodník, to znamená v době, kterou můžeme nazvat dobou obchodního cyklu, masa zboží se ve formě zásoby zmenšuje. Je jasné, že plynulý proces reprodukce si vyžaduje, aby byla stejná rychlost, kterou se zboží hromadilo ve formě odbytové zásoby – jako rychlost, kterou ubývá na masu zboží ve formě obchodní zásoby. Z toho vyplývá, že společensky nutná doba obchodního cyklu se musí rovnat společensky nutné době odbytového cyklu. Podle našeho příkladu, který jsme si uvedli, náš obchodník měl by rozprodat zboží během šesti dnů, jelikož během téže doby obdrží od výrobce opět příslušnou masu zboží. Náhorně bychom si to mohli vyjádřit tímto grafem:

Počet jednotek zboží
ve formě zásoby

Graf. II.



²⁹⁾ Zde lze ovšem namítnout, že v jistých případech nemusí výrobní možnosti na dobu odbytového cyklu působit. Některé skladované výrobky mohou být realizovány v relativně nejkratší době, aniž by bylo nutno zajistit další přísun z výroby. V takovém případě doba výše

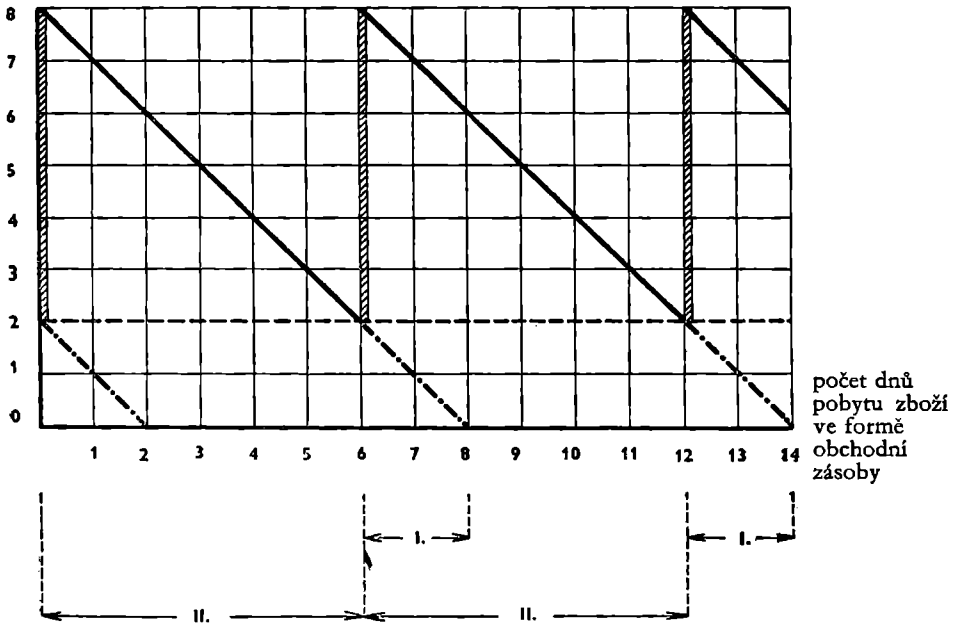
Vzhledem k tomu, že se během doby obchodního cyklu postupně zmenšuje množství zboží ve formě obchodní zásoby, až úplně mizí, lze za průměrnou dobu pobytu jednotky zboží ve formě obchodní zásoby pokládat poloviční dobu obchodního cyklu. V našem případě půjde o dobu tří dnů.

V obchodní praxi se však vytváří ta odlišná situace, že obchodní kapitalista zpravidla nepřejímá zboží od výrobce teprve tehdy, když rozprodal v plném rozsahu svou dosavadní obchodní zásobu. Zboží, které se po určité době hromadí ve velkoobchodních skladech, musí být rozdělováno a předáváno maloobchodu, prováděna jako technická přejímka, další rozřídění, uskladnění a příprava pro vlastní prodej spotřebiteli v maloobchodu. I za předpokladu, že celý tento proces se uskutečňuje v podmínkách racionální organizace obchodního aparátu, obchodní sítě a racionálním vynaložením práce, vyžaduje si uskutečnění tohoto procesu určitou dobu. Aby se obchod během této doby nedostal do situace, že by neměl zboží, které by bylo připraveno k prodeji, je nucen přejímat od výrobního kapitalisty zboží dříve, než rozprodal celou svou obchodní zásobu. Část zásoby zboží, která je v době ukončení odbytového cyklu v obchodě, představuje tak rezervu. O tuto rezervu se zvětšuje celkový stav obchodní zásoby a doba rozprodeje této rezervy zboží ve formě obchodní zásoby představuje prodloužení doby obchodního cyklu. Tuto skutečnost nám opět ukazuje názorné schéma (viz graf III na str. 30).

Pokud předpokládáme prostou obnovu obchodní zásoby (jak je tomu i v našem příkladě, znázorněném na grafu), pak vzhledem k tomu, že po celou dobu trvání obchodního cyklu je trvale stejná suma zboží ve formě rezervní obchodní zásoby, musíme za průměrnou dobu pobytu jednotky zboží ve formě rezervní obchodní zásoby pokládat celou dobu obchodního cyklu. V našem případě jde tedy o dobu šesti dnů. Nesmí nás klamat skutečnost, že šestidenní obchodní cyklus je prodloužen o dva dny, během kterých je rozprodáno zboží, jež v minulých šesti dnech představovalo rezervní obchodní zásobu. Uvedené dva dny nepředstavují pouze prodloužení, nýbrž prolínání dvou cyklů, při čemž v novém cyklu minulé rezervní zásoba vystupuje již jako tomuto cyklu vlastní rozprodávaná obchodní zásoba. Průměrnou dobu pobytu jednotky zboží v této formě zásoby jsme si stanovili již dříve.

Podobně jako obchodní kapitalista nepřejímá zboží od výrobce teprve tehdy, když rozprodal v plném rozsahu svou obchodní zásobu, nýbrž je nucen si udržovat jistou rezervu, i výrobní kapitalista se po ukončení doby odbytového cyklu nezbaňuje celé sumy zboží, které mu leží ve formě odbytové zásoby. Výrobní kapitalista je nucen za tím účelem, aby suma zboží, které opouští odbytovou zásobu, přešla k obchodníkovi, uskutečnit řadu výdajů práce, souvisejících opět s tříděním, balením, přepravou apod. tohoto zboží. Aby mohl řádně odbavit zboží v požadovaném množství, je nucen mít již na začátku odbytového cyklu určitou rezervu, jelikož s odbavováním zboží započne již před ukončením cyklu. V době, kdy odbavuje zboží, začíná se mu tvořit nová rezerva zboží, která přechází do formy odbytové zásoby. Tato rezerva odbytové zásoby opouští formu odbytové zásoby teprve na konci příštího odbytového cyklu. Doba, po kterou se vytvářela rezervní odbytová zásoba, představuje dobu prodloužení odbytového cyklu vzniklou vytvářením rezervy. Opět nám zde napomáhá názorné schéma (viz graf IV na str. 31).

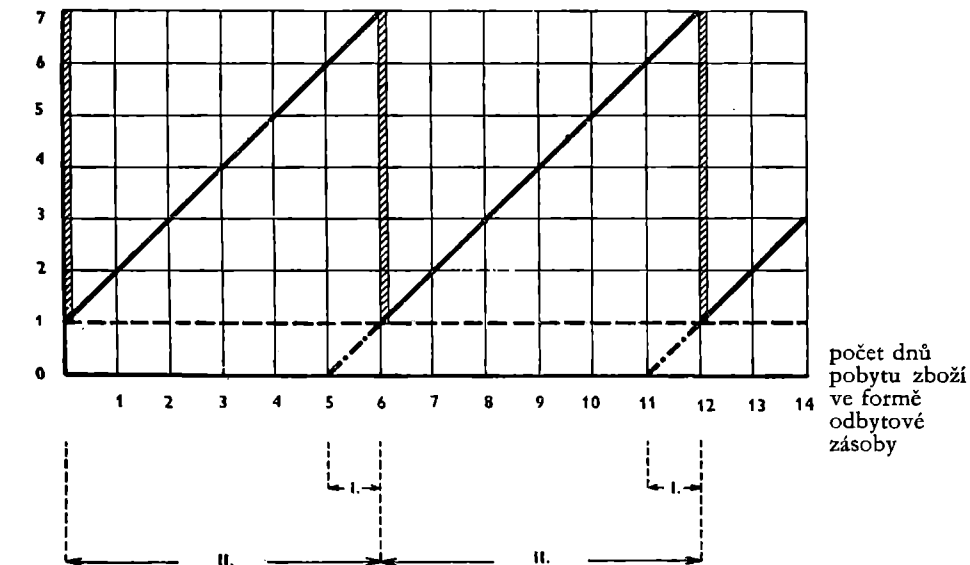
odbytového cyklu není v relaci k jeho plynulosti a nepřetržitosti a při stanovení doby odbytového cyklu musíme vzít v úvahu konkrétní specifické podmínky a činitele, kteří ovšem mohou mít nejrůznější podobu. V naší práci zvolený postup má však plnou platnost pro převážné množství spotřebního zboží a samo zavádění a uplatňování zásady nepřetržitosti a plynulosti odbytového cyklu často i značný význam pro zhospodárnění celého procesu výroby a oběhu.



- ▨ suma jednotek zboží, které přešlo do obchodní zásoby
 - celkový stav obchodní zásoby
 - . - . - stav rezervní obchodní zásoby představované zbožím z předcházejícího obchodního cyklu
 - - - - - celkový stav rezervní obchodní zásoby
- I. doba prodloužení obchodního cyklu vzniklá existencí rezervy
 II. doba obchodního cyklu = průměrná doba pobytu jednotky zboží ve formě rezervní obchodní zásoby

Podobně jak jsme si ukázali v případě obchodní zásoby, i v tomto případě, vzhledem k tomu, že po celou dobu trvání odbytového cyklu je stejná suma zboží ve formě rezervní odbytové zásoby, musíme za průměrnou dobu pobytu jednotky zboží ve formě rezervní odbytové zásoby pokládat celou dobu odbytového cyklu. V našem případě jde tedy o dobu šesti dnů.

Tak jako při analýze společensky nutné doby pobytu jednotky zboží ve formě odbytové zásoby, tak i ve všech dalších již uvedených případech jsme mohli předpokládat průměrný stav vývoje výrobních sil, účelnou organizaci obchodního aparátu a rozmístění obchodní sítě vzhledem k rozmístění výrobních a spotřebitelských jednotek a konečně i plynulý proces výroby a spotřeby v podmínkách souladu nabídky s poptávkou. Jednotlivé výsledné doby, které jsme zjišťovali, zkoumány za těchto předpokladů představují 1. kromě již uvedené společensky nutné doby pobytu jednotky zboží ve formě odbytové zásoby i 2. společensky nutnou dobu pobytu jednotky zboží ve formě obchodní zásoby, 3. ve formě rezervní obchodní zásoby a 4. ve formě rezervní odbytové zásoby.



- suma jednotek zboží, které vychází z odbytové zásoby
 - celkový stav odbytové zásoby
 - stav rezervní odbytové zásoby, představované zbožím, které přejde do příštího odbytového cyklu
 - celkový stav rezervní odbytové zásoby
- I. doba prodloužení odbytového cyklu, vzniklá vytvářením rezervy.
 II. doba odbytového cyklu = průměrná doba pobytu jednotky zboží ve formě rezervní odbytové zásoby

Chceme-li nyní zjistit společensky nutnou dobu pobytu zboží určitého druhu ve formě zásoby, pak musíme vycházet ze zjištěných dob. Kdyby se netvořila rezerva v obchodních a odbytových skladech, pak součet společensky nutných dob pobytu jednotky zboží ve formě odbytové a ve formě obchodní zásoby by nám stanovil hledanou dobu! Prakticky by nám stačilo určit dobu odbytového či obchodního cyklu. Avšak skutečnost, že u různých druhů zboží též různá jeho část pobývá různou dobu ve formě rezervní odbytové či obchodní zásoby nám postup stanovení společensky nutné doby pobytu příslušného zboží ve formě zásoby činí značně složitějším. Má-li být hledaná doba ze společenského hlediska dobou průměrnou, je nutno porovnat, jaká část zboží v jednotlivých cyklech tvoří rezervní zásobu, neboť čím je tato poměrná část zboží větší, tím více prodlužuje společensky nutnou dobu pobytu zboží ve formě zásoby. Zároveň však nutno připomenout, že se vznikem rezervní odbytové či obchodní zásoby různá množství zboží ve formě zásoby mají podle svého postavení i různou společensky nutnou dobu pobytu v této formě: zboží, které nevstupuje do rezervy – poloviční dobu cyklu; zboží v rezervě – celou dobu příslušného cyklu. Při zjišťování společensky nutné doby pobytu jednotky zboží ve formě zásoby je proto nutno počítat nikoli pouze s prostým součtem

společensky nutných dob pobytu zboží v různých formách zásoby, nýbrž se součtem těchto dob, násobených vždy podílem počtu jednotek v dané formě zásoby se nacházejícího zboží na celkové sumě jednotek zboží v příslušném cyklu. Tak docházíme k obecnému pravidlu, podle kterého společensky nutná doba pobytu jednotky zboží ve formě zásoby se rovná součtu jednotlivých společensky nutných dob pobytu zboží v jednotlivých formách zásoby (odbytové, obchodní a rezervní odbytové a obchodní zásoby), stanovenému s přihlédnutím k počtu jednotek zboží v příslušné formě zásoby.

Jestliže v našem číselném příkladě společensky nutná doba pobytu zboží ve formě:

odbytové zásoby	= 3 dny,
rezervní odbytové zásoby	= 6 dnů,
obchodní zásoby	= 3 dny,
rezervní obchodní zásoby	= 6 dnů

a podíl jednotek zboží na celkové sumě zboží v příslušném cyklu činí u:

odbytové zásoby	... 6/7 (6 jedn. zboží),
rezervní odbytové zásoby	... 1/7 (1 jedn. zboží),
obchodní zásoby	... 3/4 (6 jedn. zboží),
rezervní obchodní zásoby	... 1/4 (2 jedn. zboží),

pak společensky nutná doba pobytu jednotky zboží ve formě zásoby činí:

$$(3 \text{ dny} \times 6/7) + (6 \text{ dnů} \times 1/7) + (3 \text{ dny} \times 3/4) + (6 \text{ dnů} \times 1/4) = \underline{\underline{7,18 \text{ dne.}}}$$

V našem případě jsme předpokládali správně, že zboží ve formě zásoby se vyskytuje 1. u odbytových složek výrobce a 2. v obchodě. Potud, pokud uvažujeme o obchodě jako o jednočlánkovém, přímém zprostředkovateli pohybu zboží ke spotřebiteli, je naše úvaha správná. Vyvinutá dělba společenské práce za kapitalistického řádu a organizace jeho výrobních sil vyžaduje si však u převážné části pohybu zboží existenci dvou článků obchodu: velkoobchodu a maloobchodu. Jenom některé druhy zboží se za jistých podmínek pohybují z odbytového skladu výrobce přes sklad obchodníka přímo ke spotřebiteli. Převážná část zboží musí se kupit ve formě zásoby nejen u výrobce, ale i ve velkoobchodě a v maloobchodě. Ze společenského hlediska, hlediska potřeby zajištění plynulé reprodukce zbytečná mnohočlánkovitost je produktem spekulace a odbytových potíží za kapitalismu a nemůžeme s ní počítat při stanovení společensky nutné doby pobytu jednotky zboží ve formě zásoby. Existence dvou článků obchodu znamená, že kromě odbytového cyklu výrobce existuje obchodní cyklus, který však sestává ze dvou relativně samostatných cyklů: velkoobchodního a maloobchodního cyklu. Velkoobchodní cyklus vystupuje vůči maloobchodnímu jako cyklus odbytový, dříve již zkoumaný. Délka obchodního cyklu přirozeně v tomto případě představuje dvojnásobek doby velkoobchodního cyklu. Při výpočtu společensky nutné doby pobytu jednotky zboží ve formě zásoby bychom museli stanovit součet jednotlivých společensky nutných dob ve všech formách zásoby: výrobcovy odbytové, velkoobchodní odbytové, maloobchodní a rezervních zásob těchto tří forem.

Vzhledem k našemu číselnému příkladu předpokládáme, že u zboží procházejícího dvěma články obchodu rovná se společensky nutná doba pobytu zboží ve formě velkoobchodní zásoby a rezervní obchodní zásoby. Podobně pro jednoduchost

uvažujeme o maloobchodní zásobě a maloobchodní rezervní zásobě a neměňme předpokládaný podíl jednotek zboží na celkové sumě zboží v příslušných cyklech. Za všech těchto předpokladů společensky nutná doba pobytu zboží ve formě zásoby bude činit:

$$(3 \text{ dny} \times 6/7) + (6 \text{ dnů} \times 1/7) + (3 \text{ dny} \times 3/4) + (6 \text{ dnů} \times 1/4) + \\ + (3 \text{ dny} \times 3/4) + (6 \text{ dnů} \times 1/4) = \underline{\underline{10,93 \text{ dne.}}}$$

Tolik pokud sledujeme jeden druh zboží, zboží jistého sortimentu. Kdybychom chtěli zjistit průměrnou společensky nutnou dobu pobytu masy zboží ve formě zásoby, museli bychom stanovit průměr z jednotlivých společensky nutných dob pobytu jednotky zboží ve formě zásoby – a to opět s přihlédnutím k jejich podílu na celkovém počtu jednotek zboží ve formě zásoby.

Zbývá ještě říci, proč jsme tak značnou pozornost věnovali zjištění společensky nutné doby pobytu zboží ve formě zásoby. Jak uvidíme v dalším rozboru, bez obecného stanovení této doby bychom se neobešli při začleňování nejen nákladů bezprostředně spojených s pohybem zboží ve formě zásoby, nýbrž i řady dalších nákladů do základní struktury.

Jsou-li ve společnosti během jisté doby (sledováno ovšem dynamicky vzhledem k případnému růstu poptávky, a tím i obratu zboží) ve sféře oběhu vytvářeny zásoby v uvedené míře, pak to znamená, že jsou rovny zásobám, které by musely jinak vzniknout ve sféře produktivní či individuální spotřeby. „Pokud není zásoba nic jiného než zbožní forma zásoby, která by při daném měřítku společenské výroby, kdyby neexistovala ve formě zásoby, přesto existovala buď jako produktivní zásoba (latentní výrobní fond), nebo jako spotřební fond (zásoba spotřebních předmětů), potud jsou také náklady, které si udržování zásoby vyžaduje, tedy náklady na tvoření zásoby – tj. zpředmětněná nebo živá práce na to vynaložená – pouze určitou formou nákladů na udržování společenského výrobního fondu nebo společenského spotřebního fondu.“³⁰⁾ Jde o náklady oběhu vynaložené na udržování společensky nutné zásoby zboží, nutné k uskutečňování plynulého procesu reprodukce, o náklady zmenšující však množství práce, která by mohla být vynaložena ve výrobní sféře při tvorbě hmotného bohatství společnosti. „Náklady na tvoření zásoby zůstávají jako dříve srážkami ze společenského bohatství, ačkoli jsou podmínkou jeho existence.“³¹⁾ Zároveň však jde o spotřebu práce za tím účelem, aby byla uchována užitná hodnota zboží, o spotřebu práce vyvolanou nuceným, avšak z hlediska společnosti nutným prodléváním zboží ve formě zásoby. Takto vynaložená práce působí na užitnou hodnotu vytvářením hmotných podmínek k uchování užitné hodnoty. Nápadně je možno říci, že touto prací je nahrazována užitná hodnota, a tím i hodnota produktu, kterou by jinak, kdyby nebyl řádně skladován, postupně ztrácel.

Touto prací spjatou s užitnou hodnotou zboží, sice tedy nové zboží nevzniklo, avšak udržela nebo zvýšila se hodnota výrobku. Jde proto o náklady, které spolupůsobí při tvorbě hodnoty společenského produktu, jejichž zdrojem úhrady je práce dělníků vykonávajících ve sféře oběhu všechny se skladováním spojené činnosti. Přitom „zvýšení hodnoty zboží, které mají za následek, jen rozděluje pro rata (poměrně) tyto náklady na různá zboží, poněvadž jsou pro různé druhy zboží různé“.³²⁾ Souhrnně možno říci, že náklady oběhu spojené s udržováním průměrné, společensky

³⁰⁾ K. Marx, Kapitál, díl II, str. 160.

³¹⁾ Tamtéž.

³²⁾ Tamtéž, str. 161.

nutné zásoby zboží lze řadit mezi náklady, vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu.

Již při výkladu ekonomické povahy nákladů spojených s konečným zpracováním, tříděním a balením zboží bylo vyloženo, že krize z nadvýroby, pomalejší růst tržních možností proti růstu výroby za kapitalismu, vše to vede k narůstání nenormálních zásob a k prodloužení doby pobytu výrobku ve sféře oběhu. Objektivní příčiny, tkvící v samé podstatě kapitalistického řádu, vedou k tomu, že zboží pobývá ve formě zásoby dobu delší než jaká je průměrná, společensky nutná doba, uvedená při předchozí analýze. Prodlužováním této doby dochází ke vzniku dalších nákladů oběhu.

Jestliže pozorujeme v prvním případě vysvětlenou dobu pobytu zboží ve formě zásoby z hlediska společenské potřeby plynulého procesu reprodukce, pak o ní lze hovořit jako o době normální a o nákladech skladování s ní spjatých jako o normálních nákladech. V případě prodloužení této doby pro významí oběhu můžeme naopak hovořit o nenormální době a nenormálních (anormálních) nákladech,³³⁾ třebaž v kapitalistické společnosti jde o jev uskutečňovaný v širokém měřítku. V tomto smyslu hovoří i Marx: „Jen pokud je zásoba zboží podmínkou zbožního oběhu a dokonce formou, která nutně vzniká ve zbožním oběhu, pokud je tedy tato zdánlivá stagnace formou pohybu samého – jako je tvoření peněžní rezervy podmínkou peněžního oběhu – jen potud je tato stagnace normální. Jakmile však zboží, které dlí v rezervách oběhu, neuvolní místo další vlně výroby, jakmile se tedy reservoáry přeplňují, rozšiřuje se zásoba zboží v důsledku významí oběhu, zcela tak jako roste rozsah pokladu, vážne-li oběh peněz.“ A dále: „Zásoba zboží už pak není podmínkou nepřetržitého prodeje, nýbrž důsledkem toho, že se nedaří zboží prodat.“³⁴⁾

Normální doba pobytu zboží ve formě zásoby předpokládá rovnováhu mezi nabídkou a poptávkou na trhu, kdežto nenormální doba převahu nabídky nad poptávkou. Z hlediska kapitalistické třídy běží v prvním případě o „dobrovolné“ tvoření zásoby, v druhém o tvoření „nedobrovolné“. Přitom „nedobrovolné“ tvoření zásoby má svůj původ ve významí oběhu čili je totožné s významím oběhu, nezávislým na vědomí kapitalisty a odporujícím jeho vůli.“³⁵⁾ Takovéto tvoření zásoby odporuje vůli kapitalisty proto, poněvadž vyžaduje vyšší než společensky nutné náklady na skladování a zmenšuje mu tím míru zisku.

Náklady spojené s udržováním užité hodnoty zboží v nenormální době, tj. v době jeho pobytu ve formě zásoby, která převyšuje normální dobu, dobu společensky nutnou, jsou sice co do formy spjaty s užitnou hodnotou, avšak ze společenského hlediska nadbytečně, neproduktivně. Nepodílí se proto na tvorbě hodnoty zboží, „nevcházejí do hodnoty zboží, nýbrž tvoří srážku, ztrátu hodnoty při realizaci hodnoty“.³⁶⁾ Tyto náklady nezvyšují hodnotu společenského produktu, jsou hrazeny

- ³³⁾ Pro zajímavost uvádíme, že v tomto bodě není v překladech Marxova Kapitálu terminologická jednota. V našem vydání II. dílu Kapitálu (SNPL, Praha 1954, str. 161) je uvedena formulace „normální a anomální forma zásoby“, podobně jako v ruském (Gos. izd. pol. lit., Moskva 1950, str. 145) „normalnaja i anomalnaja form zapasa“, kdežto v německém vydání (Dietz Verlag, Berlín 1953, str. 142) „die normale und die anormale Form des Vorrats“, podobně jako je tomu ve Šmeralově překladu (Komunist. knihk. a nakl., Praha 1925, str. 101) „normální a anormální forma zásoby“. V dalším budeme proto pro jasnost používat již vžitých termínů jako „anormální“ či „nenormální“ forma zásoby, doba pobytu zboží ve formě zásoby, náklady oběhu apod.

³⁴⁾ K. Marx, Kapitál, díl II, str. 160 a 161.

³⁵⁾ Tamtéž, str. 159.

³⁶⁾ Tamtéž, str. 161.

z nadhodnoty, „vyvěrají výhradně z formy, totiž z nutnosti přeměnit zboží v peníze a z obtížnosti této metamorfosy“;³⁷⁾ a řadíme je proto mezi náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby.

V kapitalistickém hospodářském řádu jednotliví kapitalisté a zvláště pak jednotlivé monopoly operacemi uskutečňovanými ze spekulacních důvodů vytvářejí nenormální zásoby. Příčinou prodloužení doby pobytu zboží ve formě zásoby, příčinou zvýšených nákladů na skladování není v tomto případě zpomalování oběhu, tkvící mimo dosah kapitalistových záměrů. Příčinou je spekulativní počínání kapitalisty, který se snaží vyšroubovat ceny, realizovat nadzisky. Zpomalení oběhu je teprve důsledkem těchto operací. Náklady spojené se spekulativním skladováním nenormálních zásob zboží nepředstavují (ze stejných důvodů jako v předcházejícím případě) spotřebu produktivní práce. „I tehdy, když kapitalista v dobách skutečných nebo očekávaných revolucí v hodnotě úmyslně nedá své zboží na trh, závisí to, zda realisuje své dodatečné útraty, jen na tom, je-li jeho spekulace správná nebo nesprávná. Ale revoluce v hodnotě není následkem jeho útrat.“³⁸⁾ Protože jde o náklady, které se nepodílejí na tvorbě hodnoty společenského produktu a musí být hrazeny z nadhodnoty, řadíme je mezi náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby.

Náklady spojené s dopravou zboží představují spotřebu zhmotnělé a živé práce vynaložené na přemísťování výrobků jsoucích ve sféře oběhu. „Cirkulace, tj. faktické obíhání zboží v prostoru se uskutečňuje dopravováním zboží.“³⁹⁾ Doprava slouží k tomu, aby se potenciální užitná hodnota přeměnila ve skutečnou užitnou hodnotu. Ve stejném smyslu opět hovoří Marx, když uvádí, že „užitná hodnota předmětu se realisuje jen v jejich spotřebě, a tato spotřeba může činit nutným jejich přemístění, tedy dodatečný výrobní proces dopravního průmyslu“.⁴⁰⁾ Náklady představující spotřebu zhmotnělé a živé práce na přepravu zboží ze sféry výroby do sféry spotřeby, pokud ovšem jde o přepravu společensky nutnou k uskutečňování plynulého procesu reprodukce, zvyšují hodnotu výrobku. Nových hmotných produktů sice ve společnosti nepřibýlo, což znamená, že tyto náklady zmenšují množství práce, která by mohla být jinak vynaložena produktivně přímo ve sféře výroby nových hmotných produktů, avšak – jak již bylo řečeno – z potenciální užitné hodnoty stala se užitná hodnota skutečná. Jde tedy o náklady souvisící s užitnou hodnotou zboží. Taková spotřeba práce v dopravě proto představuje dodatečný výrobní proces – k uskutečnění spotřeby zboží nutné dokončení výrobního procesu ve sféře oběhu. „Po dopravě výrobků z jednoho místa na jiné následuje ještě doprava hotových výrobků ze sféry výroby do sféry spotřeby. Výrobek je hotov pro spotřebu teprve tehdy, až dokončí tento pohyb.“⁴¹⁾ Z hodnoty nově při dopravě vzniklé jsou též zkoumané náklady hrazeny. Náklady oběhu spojené s dopravou společensky nutnou k uskutečnění plynulého procesu reprodukce zvyšují hodnotu společenského produktu a řadíme je mezi náklady vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu.

Tak je tomu potud, pokud sledujeme přemísťování zboží, které je prováděno v měřítku společensky nutném k uskutečňování plynulého procesu reprodukce. Společensky nutnou přepravou rozumíme takovou dopravu, při níž za daných, potřebě

³⁷⁾ K. Marx, Kapitál, díl II, str. 161.

³⁸⁾ Tamtéž, str. 158.

³⁹⁾ Tamtéž, str. 164.

⁴⁰⁾ Tamtéž, str. 162.

⁴¹⁾ Tamtéž, str. 163.

plynulého procesu reprodukce odpovídajících technických zvláštností fyzického pohybu zboží ve sféře oběhu dochází k co nejučelnější spotřebě práce na tento pohyb. Technické zvláštnosti fyzického pohybu přepravy zboží, odpovídající potřebě plynulého procesu reprodukce, představují jednak fyzické vlastnosti samého zboží (váha, rozměr, křehkost ap.), jednak danému stavu výrobních sil odpovídající určité rozmístění výrobních a spotřebních jednotek a ze společenského stanoviska účelná organizace oběhu zboží. Fyzické vlastnosti zboží, které jsou výrazem užitné hodnoty různých druhů, samy o sobě při účelném vynaložení práce na přepravu těchto výrobků nemohou vést k nenormálním nákladům přepravy (tj. k nákladům, které přesahují rozsah dopravních nákladů společensky nutných k uskutečňování plynulého procesu reprodukce). Pouze v některých případech falšování užitné hodnoty (jakým je např. spekulativní balení, a tím zvětšení ložné plochy) se náklady na dopravu zvyšují nad společenskou potřebu. Daleko větší možnosti vyvolání nadměrných, nenormálních nákladů dopravy tkví v rozmístění výrobních a spotřebních jednotek a v organizaci oběhu zboží v kapitalistické společnosti. Normální, z hlediska společnosti potřebnou přepravou je taková, při které zboží přejde od výrobce k nejbližšímu spotřebiteli co nejkratší cestou. V kapitalistickém řádu dochází však k nenormální přepravě, a to z několika důvodů. Předně relativní nadvýroba, antagonismus mezi možnostmi výroby a spotřeby vede k vážnutí, zpomalování oběhu zboží. Zboží sice díky přepravě nalezne nejbližšího spotřebitele, z hlediska společenské potřeby došlo k přeměně potenciální užitné hodnoty ve skutečnou užitnou hodnotu, avšak nikoli pro spotřebitele samého, poněvadž nemá peníze na jeho koupi. Zboží musí hledat dalšího kupce, fyzický pohyb ve sféře oběhu pokračuje, náklady rostou a stávají se nenormálními. Vyplynávají již nikoli z původní potřeby přeměnit potenciální užitnou hodnotu ve skutečnou, nýbrž z nutnosti, z potřeby přeměny formy hodnoty a z vážnutí této přeměny. Podobně i ze spekulativních důvodů uskutečňovaná přeprava, prováděná mnohdy neuvěřitelně klikatými cestami za účelem dosažení vyšších zisků, znamená nadbytečnou, nenormální spotřebu práce. Konečně nabubřelá organizace kapitalistického obchodu s mnoha mezičlánky, budovanými pro umožnění co nejjistější a nejvýhodnější přeměny formy hodnoty, činí přepravu zboží křivolakou, z hlediska potřeb společnosti nežádoucí, nenormální.

Náklady spojené s přemístováním zboží v nenormálním rozsahu vynakládané, ať je již příčinou jejich vzniku zpomalování oběhu nebo spekulativní přepravní operace kapitalistů, jsou sice co do formy sjaty s přeměnou potenciální užitné hodnoty ve skutečnou užitnou hodnotu, to znamená, že jsou co do formy sjaty s užitnou hodnotou zboží, avšak ze společenského hlediska nadbytečné, neproduktivně. Tyto náklady tedy v podstatě vyvěrají z obtížnosti přeměny formy hodnoty, vzniklé z objektivních příčin zpomalení oběhu nebo spekulací na realizaci nadzisku. Nezvyšují proto hodnotu výrobku, nepodílejí se na zvyšování hodnoty společenského produktu a jsou hrazeny z nadhodnoty. Radíme je mezi náklady oběhu vyvěrající ze zbožní formy výroby.

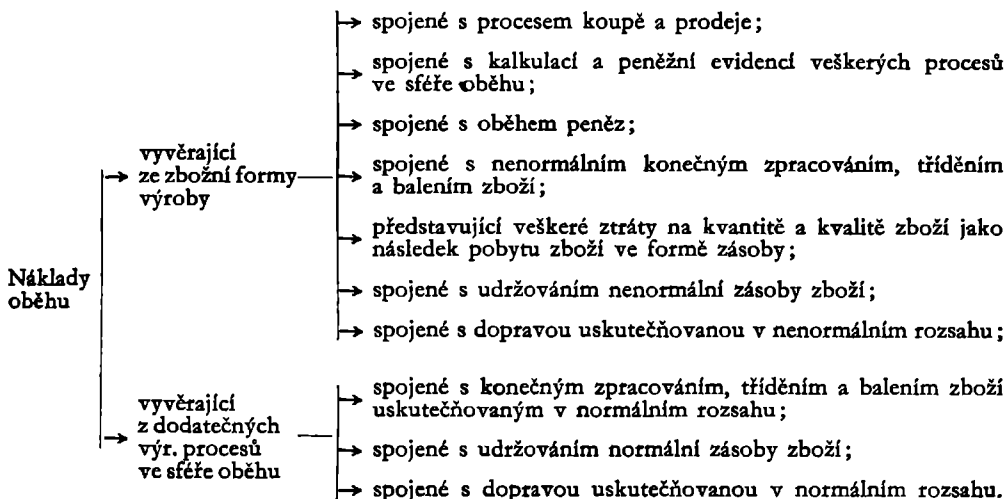
Všechny uvedené náklady oběhu, tak jak jsme je doposud zkoumali podle konkrétní povahy spotřebované práce, jsou hrazeny z úhrnného společenského produktu. Úhrnný společenský produkt, jak je obecně známo, se za kapitalismu dělí na národní důchod a na nahrazení spotřebovaného konstantního kapitálu. Přitom většina položek nákladů oběhu je uhrazována právě z národního důchodu, a to při jeho prvotním dělení, kdežto z části určené na obnovu spotřebovaného konstantního kapitálu je hrazena pouze spotřeba zhmotnělé práce při dodatečných výrobních procesech ve sféře oběhu. Při prvotním dělení národního důchodu dochází ke štěpení na variabilní kapitál a na nadhodnotu. Z nadhodnoty je hrazena veškerá spotřeba živé

i zhmotnělé práce vyvěrající ze zboží formy výroby, kdežto variabilním kapitálem je hrazena spotřeba živé práce při dodatečných výrobních procesech ve sféře oběhu. Ve své převážné části, pokud se nejedná o nahrazování spotřebovaného konstantního kapitálu při dodatečných výrobních procesech ve sféře oběhu, představují tedy náklady oběhu prvotní rozdělování národního důchodu.

Jednotliví agenti oběhu, obchodní kapitalisté, mají ovšem i jiné výdaje, jakými jsou na příklad rozličné daně, které však představují nikoli prvotní rozdělování, nýbrž znovurozdělování národního důchodu. Nepokládáme je proto za náklady oběhu (pokud ovšem jednotlivé položky daní nepředstavují z ekonomického hlediska platbu agenta oběhu, obchodního kapitalisty, jinému agentu oběhu, kapitalistickému státu, který pro něj a za něj vykonává práce spojené s vydáváním a oběhem peněz, jež ovšem, jak o tom byla řeč již dříve, představují náklady oběhu) a nemůžeme se proto daněmi zabývat v našem rozboru ani je začleňovat do základní struktury nákladů oběhu podle jejich ekonomické povahy.

Přehled o členění nákladů oběhu do jejich základní struktury nám nyní, po ukončení hrubého rozboru jejich ekonomické povahy, může poskytnout toto schéma:

Schéma základní struktury nákladů oběhu (v podmínkách kapitalistického výrobního způsobu).



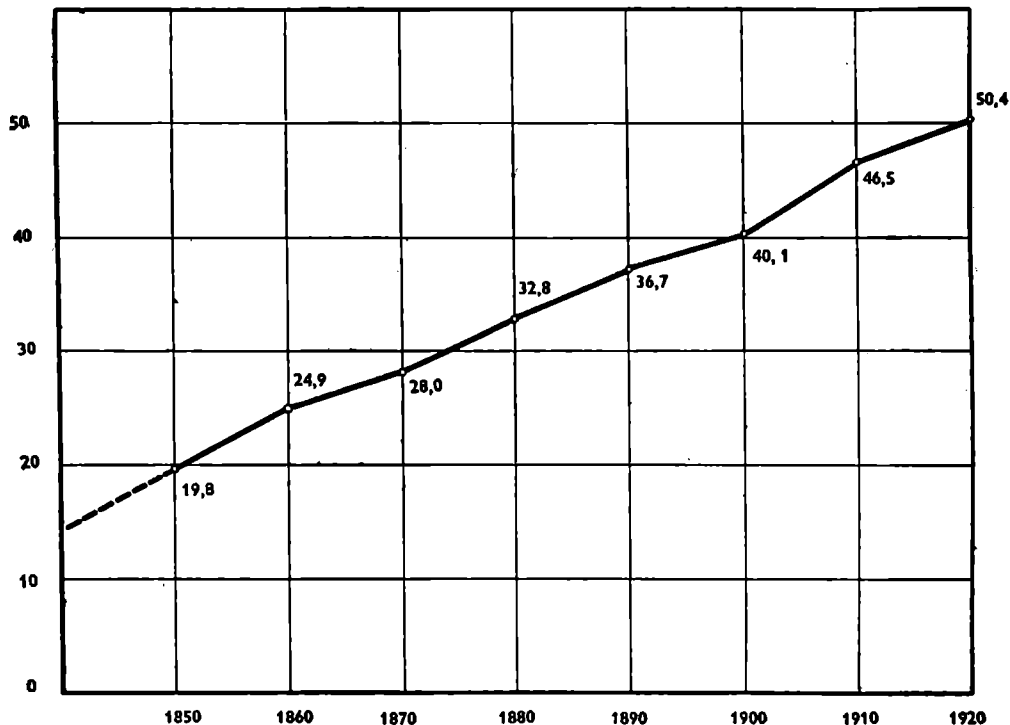
IV. Vývoj proporcí základní struktury nákladů oběhu v podmínkách soudobého kapitalismu

Sledovali jsme ekonomickou povahu nákladů oběhu uskutečňovaných v podmínkách předmonopolistického kapitalismu. V těchto podmínkách provedl rozbor nákladů oběhu i K. Marx. Vývoj kapitalistického řádu z předmonopolistického do posledního, monopolistického stadia kapitalismu – imperialismu a jeho údobí všeobecné krize kapitalismu, již vzhledem k tomu, že nedochází ke změnám v podstatě řádu, naprosto nevede a ani nemůže vést ke změně ekonomického charakteru spotřeby práce analyzované v dosavadním rozboru. Může vést a skutečně vede ke

změně rozsahu, v jakém k vynakládání práce na oběh zboží dochází. Dochází totiž k neustálému růstu jak absolutní částky nákladů oběhu, tak i jejich poměrné výše vůči nákladům ve sféře výroby. Tuto skutečnost nám ukazuje názorně na příklad růst podílu nákladů obchodu v ceně zboží v USA v letech 1850 až 1920:⁴²⁾

% podílu
nákladů
obchodu

Graf V.



Poměrná výše nákladů oběhu vůči nákladům ve sféře výroby rostla i nadále jak v první, tak v druhé etapě všeobecné krize kapitalismu. Tak „již v roce 1930 náklady oběhu dosáhly 60 % spotřebitelské ceny zboží“.⁴³⁾

Potvrzují to i údaje buržoazních ekonomů, přesto že tyto údaje jsou značně nepřesné a uměle zkrášlené.⁴⁴⁾ Podle odhadu N. H. Engle „náklady oběhu výrobního amerického zpracovatelského průmyslu v roce 1935... dosáhly imponantního

⁴²⁾ Čísla podle: Soubor statí z theorie statistiky, str. 132 (použito z S. A. Reeva: Modern Economic Tendencies).

⁴³⁾ Úvod do ekonomiky vnitřního obchodu, II. díl, str. 141.

⁴⁴⁾ Tak na příklad v článku „Le cout de la distribution aux États-Unis“ (Problèmes économiques, roč. 1952, č. 247, str. 11) je uvedeno, že obchodní náklady činily v roce 1929 — 49,2%, r. 1939 — 50,5%, r. 1949 — 48,0% maloobchodního obrátu. Typickou apologetiku současného obchodního podnikání představuje článek R. S. Butlera: „Warning: The Public Believes Distribution Costs Too Much Now“, Sales Management, August 15, 1954, str. 36, 37, 125, 126. Autor se zde snaží mimo jiné dokázat hospodárnost oběhu v USA z „výkazů zisků“ obchodních společností.

objemu 15 až 1/2 miliard dolarů“⁴⁵⁾ Američtí profesori Barker a Anschen v téže době připouštějí velký podíl nákladů oběhu v hospodářství USA konstatováním, že „lze odhadnout, že asi 40 % celkové hodnoty výrobků bylo vynaloženo ve výrobě“⁴⁶⁾ Profesor Columbia University L. O. Brown potvrzuje tyto údaje slovy: „Způsob prodeje zahrnuje celý proces dopravy zboží a služeb z továrny a instituce, která je produkuje, až k poslednímu spotřebiteli... Význam způsobu prodeje v moderním hospodářství je snadno dokázán skutečností, že asi 60 % konečných nákladů spotřebitele na výrobek amerického hospodářství představují prodejní náklady... Všeobecný odhad, že náklady oběhu představují asi 60 % celkového nákladu zboží pro spotřebitele byl potvrzen výzkumy společnosti A. C. Nielsen Co.⁴⁷⁾ Nielsenovi zákazníci v odvětví potravinářském a smíšeného zboží prodávají svoje produkty za úhrnnou spotřebitelskou cenu asi 15 miliard dolarů. Z toho jenom asi 7 miliard představuje výrobní náklady (materiál, mzda, režie), daně a zisk; zbývajících 8 miliard představuje prodejní náklady výrobce i obchodníka.“⁴⁸⁾ Růst poměrně výše nákladů oběhu vůči nákladům ve sféře výroby je pak v současné době tak značný, že „podle Stuarda Chase, je cena, kterou platí spotřebitel, třístokrát větší než náklady výroby“⁴⁹⁾

I když v ostatním kapitalistickém světě nedosahují poměrné náklady oběhu jednotlivých druhů zboží takové závratné výše, jaká je typická pro hlavní kapitalistickou velmoc – USA, přece jen i zde můžeme pozorovat prosazování tendence růstu poměrných nákladů oběhu. Tak na příklad v západním Německu zjistil ústav pro výzkum obchodu kolínské university, že obchodní náklady vzrostly mezi léty 1949 až 1951 u železného zboží domácí potřeby o 31,3 %, na knižním trhu o 23,1 % a u obuvi o 33,5 %⁵⁰⁾

U výrobků textilních odvětví rostly poměrné obchodní náklady v posledních letech takto:

1949	1950	1951	1952	1953	
20,4	20,5	21,9	24,3	24,7	51)

Poměrné distribuční náklady (odbytové náklady výrobce a obchodní rozpětí) v roce 1955 pak činily 40,8. U obuvi distribuční náklady činily 34,4 % a u ostatního koženého zboží 42,6 % spotřebitelské ceny.⁵²⁾ Ve Velké Británii vzrostly v posledních letech poměrné obchodní náklady obchodních domů – tj. relativně nejhospodárnějších forem obchodního podnikání – z 24,01 v roce 1949 na 28,10 v roce 1955.⁵³⁾ Vývoj kapitalistického řádu z předmonopolistického stadia do imperialismu a jeho údobí všeobecné krize může však současně vést a ke změnám v proporcích základní struktury nákladů oběhu, působí na tempo, ve kte-

⁴⁵⁾ N. H. Engle: Distribution Cost Analysis by Commodities, str. 46.

⁴⁶⁾ C. W. Barker a M. Anschen: Modern Marketing, str. 226.

⁴⁷⁾ Brown uvádí firmu, která se speciálně zabývá výzkumem ekonomiky prodeje (pozn. aut.).

⁴⁸⁾ L. O. Brown: Marketing and Distribution Research, str. 6.

⁴⁹⁾ J. Davis: Kapitalismus a jeho kultura, str. 154 – Davisem citováno: Chase Stuart: The Economy of Abundance, str. 161.

⁵⁰⁾ Čísla podle: Beschaffung, Lagerung, Absatz und Kosten des Einzelhandels in der Bundesrepublik Deutschland in Jahren 1949, 1950 und 1951, str. 53.

⁵¹⁾ Čísla podle: Notatki: Wzrost kosztów handlowych, Handel Wewnetrzny, roč. 1956, č. 2, str. 83.

⁵²⁾ Čísla podle: Pelster H.: Die Kosten der Warenverteilung bei Textil-, Schuh- und Lederwaren, Der Verbraucher, roč. 1956, čís. 31, str. 538.

⁵³⁾ Čísla podle: Leonard Cohen: Selling in the Stores, The Financial Times, 20.9. 1956, str. 8.

rém roste spotřeba práce vyvěrající výlučně ze zboží formy výroby (tj. rozsah nákladů spojených s procesem koupě a prodeje, evidenci a kalkulaci i peněžním oběhem) a utváří konečně u ostatních nákladů i poměr mezi náklady vyvěrajícími ze zboží formy výroby a náklady vyvěrajícími z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu, mezi neproduktivní spotřebou týchž konkrétních prací (tj. prací spojených s konečným zpracováním, udržováním zásob a dopravou zboží).

Podstatnou příčinou výrazných změn proporcí základní struktury nákladů oběhu ve stadiu imperialismu a jeho údobí všeobecné krize je krajní zostření rozporů kapitalistického řádu. Stále mohutnící boj o trhy znamená, že kapitalisté jsou nuceni zvyšovat náklady na proces koupě a prodeje, který se v podmínkách imperialismu uskutečňuje v doposud nepoznaných formách a rozsahu konkurence. Kromě jiných nákladů zvyšuje se do nebyvalých rozměrů spotřeba práce při spekulativní dopravě a tvorbě zásob. Tato tendence projevuje se v gigantickém měřítku v údobí všeobecné krize, v údobí soudobého kapitalismu.

Jedním ze základních rysů všeobecné krize, jak známo, je další zostření problémů trhů. V první etapě všeobecné krize kapitalismu projevilo se zostření problémů trhů relativní stabilitou trhů při rostoucích výrobních možnostech. J. V. Stalin charakterisoval tuto situaci na XV. sjezdu VKS(b) slovy: „Rozpor mezi růstem výrobních možností a relativní stabilitou je základem toho, že problém trhů je dnes hlavním problémem kapitalismu. Zostření problému odbytišť vůbec, zvláště problému zahraničních trhů a zejména zostření problému trhu pro vývoz kapitálu – toť dnešní stav kapitalismu.“⁵⁴⁾ Tento stav ve svých důsledcích vede k chronickému nevyužití podniků a souvisí s ním trvalá nezaměstnanost. To vše, vzhledem k trvajícimu růstu výrobních možností, způsobuje prohloubení krizi z nadvýroby a deformaci kapitalistického cyklu. Všechny tyto potíže objevily se v nové podobě, vedoucí k ještě vážnějším důsledkům, v druhé etapě všeobecné krize kapitalismu, kdy skončila relativní stabilita trhů a s rozpadem jediného světového trhu nastalo zmenšování objemu světového kapitalistického trhu. Ať již buržoazní politici ekonomové vidí příčiny prohlubování rozporu mezi výrobou a trhem v nejrůznějších subjektivních činitelích, ve „stávce spotřebitelů“⁵⁵⁾ či kdekoli jinde, příčiny tohoto procesu jsou v podstatě kapitalistického řádu, a musí tudíž vyvolávat i zákonité procesy ve vývoji nákladů oběhu.

Jak ovlivňují všechna uvedená fakta proporce základní struktury nákladů oběhu v podmínkách soudobého kapitalismu? Předně náklady oběhu rostou absolutně v celku i relativně v poloze nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby proto, protože existují potíže na trhu (ať již jde o výrobky individuální spotřeby, které jsou relativně neprodejné pro stále se snižující koupěschopnost mas, nebo o výrobky produktivní spotřeby, zvláště pak o fixní kapitál nepravidelně obnovovaný pro deformaci kapitalistického průmyslového cyklu a chronické nevyužití podniků) vedou k ohromnému zbytnění všech, zvláště velkoobchodních složek obchodního aparátu, k ohromným nákladům na reklamu, spojeným zvláště s potížemi při vývozu kapitálu, s inflačním růstem oběživa a se systémem spotřebitelského úvěru, a nákladům na skladování zboží ve formě zásoby, která nejde na odbyť, na nadbytečnou přepravu zboží vyvolanou přemísťováním zboží, které hledá spotřebitele, vedou k vysokým ztrátám na kvalitě a kvantitě zboží neúměrně dlouho skladovaného a přepravovaného. Za druhé rostou náklady oběhu a z nich zvláště náklady, vyvě-

⁵⁴⁾ J. V. Stalin: Politická zpráva ÚV VKS(b) z 3. prosince 1927, Spisy X, str. 261.

⁵⁵⁾ Viz článek: „Is a buyers' strike coming?“, U. S. News & World Report 1957, No. 3, str. 23 až 27.

rající ze zboží formy produkce proto, poněvadž dosažení realizace vysokého monopolního zisku – nutného k uskutečnění reprodukce v podmínkách monopolistického kapitalismu – vyžaduje si opět nejen dalšího nadbytečného zbytnění obchodního aparátu, reklamy, skladování a přepravy zboží, ale navíc, kromě jiných výdajů, i velkých nákladů oběhu peněz, spojených se spekulativní hrou na burse a inflačním růstem oběživa, a ohromných ztrát na zboží, vyvolaných jeho spekulativním ničícím monopolem, aby byly udrženy a co nejvýše vyšroubovány monopolní ceny.

Ilustrujme si alespoň některé z těchto skutečností.

Zbytnění jednotlivých obchodních složek se projevuje v tom, že pohyb zboží od výrobce ke spotřebiteli probíhá prostřednictvím nejrozličnějších velkoobchodníků a maloobchodníků, nakupovačů, makléřů, překupníků, spekulantů, komisionářů a podobně. „Všichni, kdo stojí mezi výrobcem a spotřebitelem, se jmenují zprostředkovatelé. Každý z nich na tom vydělává, takže může nastat krajní případ, že výrobek stojí spotřebitele 300krát více, než stál výrobce“.⁵⁶⁾ Nikde více, než právě na soudobém kapitalistickém trhu neplatí staré německé přísloví: Kein Jahrmarkt ohne Diebe. Růst nákladovosti v důsledku růstu mnohočlánkovitosti zprostředkovatelského obchodního odvětví ukazuje nám přehled procenta obchodní reže z maloobchodní ceny zboží v předmnichovské ČSR s přihlédnutím k různé účasti velkoobchodu na pohybu zboží. Čísla jsou vzata z roku 1934. I když zdaleka neilustrují kapitalistickou obchodní džungli v takové míře, jako fakta z dnešních USA, přece jen názorně dokreslují skutečnost, že nákladovost roste s počtem účastníků v oběhu.⁵⁷⁾

Tabulka I.

Druh obchodu	% reže u zboží, které prochází		
	1 velkoobch.	2 velkoobch.	3 velkoobch.
Směšené zboží a potraviny	24,8	29,5	33,9
Látky, prádlo a módní zboží	34,6	45,1	53,9
Konfekce a obuv	38,4	48,7	57,3
Galanterie, sport. potřeby a hračky	40,7	49,5	57,0
Drogerie a parfumerie	40,9	52,9	62,5
Papír, psací a kancel. potřeby	43,8	56,4	66,2
Sklo, porcelán a kuch. nádobí	47,3	59,7	69,2
Železo, kuchyňské nářadí	27,5	35,9	43,3

⁵⁶⁾ J. Davis: Kapitalismus a jeho kultura, str. 156,

⁵⁷⁾ Čísla použita ze statistického materiálu, otištěného v knize K. Maiwald: Vnitřní obchod během poslední hospodářské krize na území Protektorátu a dřívějšího Československa.

Z uvedeného příkladu můžeme vyčíst prudký růst nákladovosti při zvýšení počtu velkoobchodních složek, které se podílejí na oběhu zboží osmi zvolených skupin. V průměru došlo ke zvýšení podílu obchodní režie na maloobchodní ceně o 48,8 %.⁵⁸⁾

Kromě samostatně se organisujícího mnohočlánkového zprostředkovatelského obchodního odvětví roste nadměrně i odbytový aparát a odbytové náklady samotných výrobců. Velké odbytové potíže a spekulativní záměry neprojevují se totiž pouze při prodeji zboží obchodem spotřebiteli, ale i při odbytu zboží od výrobce k obchodníkovi. Tak v USA v roce 1935 činily odbytové náklady výrobce např. u výrobků chemického průmyslu, jako

laků a leštidel	- 30,0 %;
průmyslových a domácích chemikálií	- 24,3 %;

u výrobků strojírenského průmyslu, jako

kancelářských strojů	- 25,8 %;
vah	- 27,0 %;

u výrobků potravinářského průmyslu, jako

solí	- 26,0 %;
žvýkací gumy	- 23,8 %;
zmrzliny	- 22,8 % apod.

z velkoobchodní ceny zboží.⁵⁹⁾ V letech po druhé světové válce činily odbytové náklady výrobců (tentokrát sledováno v poměru k maloobchodní ceně) u spotřebního zboží, potravinářského průmyslu a zemědělské produkce, jako

ovocných a zeleninových konzerv	- 9,6 %;
kávy	- 15,5 %;
krup	- 23,5 %;

u zboží textilního průmyslu, jako

dámských oděvů	- 15,8 až 23,6 %;
pánských klobouků	- 12,3 až 15,8 % apod.,

z maloobchodní ceny.⁶⁰⁾

Již samo zbytnění jednotlivých obchodních složek vede k neustálému zvětšování počtu osob činných v obchodě. Růst počtu osob činných v obchodě vzhledem k tomu, že je vyvoláván jinými příčinami, než jakými je společenská potřeba hospodárného pohybu zboží od výrobce ke spotřebiteli, neznamená zvyšování produktivity práce pracovníků obchodu, zvětšování objemu obratu, připadajícího na jednoho obchodního zaměstnance. Tak na příklad fyzický objem obratu na jednoho zaměstnance obchodu v USA v roce 1930 byl zhruba stejný jako v roce 1870. Buržoazní statistiky, zejména statistiky USA, přesto že v počtu obchodně činných osob nezachycují nejen vlastníky obchodních podniků, kteří tyto obchody sami vedou, ale

⁵⁸⁾ Čísla jsou zpracována podle údajů povinných zpravodajů v roce 1934, tzn. v době, kdy hospodářství předmnichovské republiky bylo hluboce poznamenáno světovou krizí třicátých let. Růst nákladovosti oběhu zboží v důsledku skutečnosti, že zboží prochází několika velkoobchody, je však typický i pro léta hospodářského rozmachu. Tak např. v roce 1929 rostl v průměru podíl obchodní režie z maloobchodní ceny u zboží, které procházelo dvěma velkoobchody o 33,3%, u zboží, které procházelo třemi velkoobchody o 55,4%, proti průměrnému podílu obchodní režie u zboží, které procházelo pouze jedním velkoobchodem.

⁵⁹⁾ Čísla podle: C. W. Barker a M. Anschen: Modern Marketing, str. 291 a další.

⁶⁰⁾ Čísla ze sborníku Izdéržki obraščeniya v SSSR i puti ich sniženiya, str. 29 a 30.

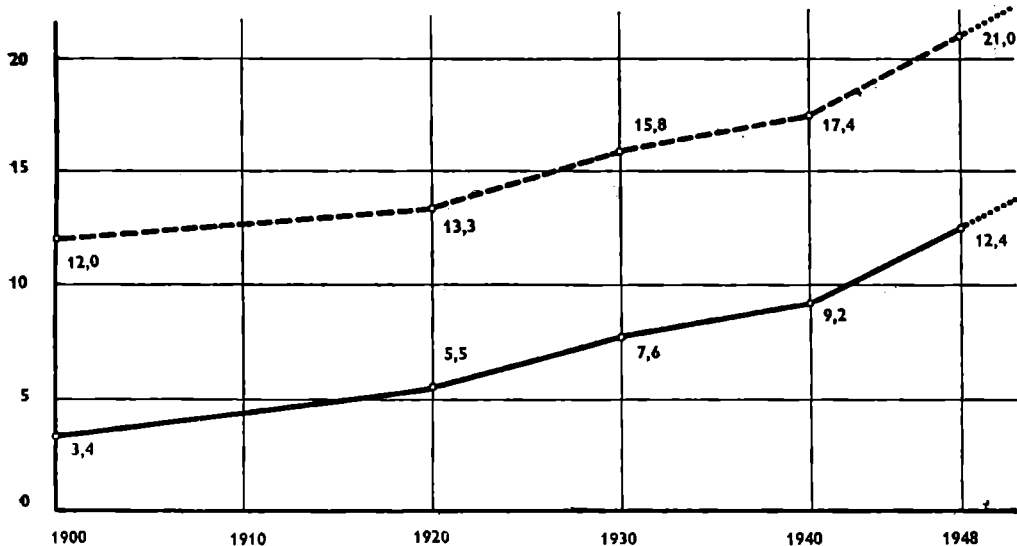
ani placené vedoucí obchodní pracovníky, které vylučují z počtu námezdně pracujících, poskytují nám dosti výmluvný doklad o neustálém narůstání masy zaměstnanců v obchodě. Tak na příklad v USA pracovalo podle těchto statistik v polovině roku 1955

v maloobchodě	– 7,8 milionů zaměst.
ve velkoobchodě	– 2,8 „ „
v obchodě s realitami, financích a pojišťovnách	– 2,2 „ „ 61)

Z celkového počtu zaměstnaných pracovních sil (mimo zemědělství) pracovalo 26,2 % zaměstnanců v těchto oborech. Ve vlastní maloobchodní a velkoobchodní činnosti pracovalo 21,4 % zaměstnanců. Rychlý růst počtu zaměstnanců v maloobchodě USA ukazuje nám srovnání s rokem 1939, kdy počet placených zaměstnanců maloobchodu činil 4,821.806 osob a rokem 1948 – 6,918.061 osob.⁶²⁾

Proti předválečnému stavu vzrostl počet zaměstnanců v maloobchodě v roce 1955 o 62,5 %. Přehled o stále se zrychlujícím růstu celkového počtu osob zaměstnaných v obchodě USA i poměrném růstu těchto osob vzhledem k celkovému počtu obyvatel nám podává názorný graf.⁶³⁾

Graf VI.



----- poměr počtu osob zaměstnaných v obchodě k celkovému počtu obyvatel USA.
 ————— celkový počet osob zaměstnaných v obchodě USA.

⁶¹⁾ Čísla podle: Survey of Current Business, 1955, No. 12, str. 10.

⁶²⁾ Čísla podle: Statistical Abstract of the United States, 1954, str. 866.

⁶³⁾ Čísla podle: Úvod do ekonomiky vnitřního obchodu, II. díl, str. 141. Autorovi této práce nebylo možno si uvedené čísla ověřit vzhledem k tomu, že přístupný buržoazní statistický materiál je zpracován již zmíněným nevyhovujícím způsobem. Diagram podává však poměrně názorně představu o nadměrně rychlém růstu počtu obyvatel činných v obchodě. To koncem konců musí připustit i přístupný americký statistický materiál. Podle pramenů („The Economic Almanac“ 1951 – 1952, str. 96 a 247; „Survey of Current Business“, březen 1956, str. 11 a 12) otisknutých ve Studijních pramenech odd. prop. a agit. ÚV. KSČ čís. 10, str. 45, vzrostl v USA počet osob zaměstnaných v obchodě od roku 1939, kdy jich bylo 6,61 milionu, na 10,85 milionu koncem roku 1955, tj. o 61 %. Přitom až do roku 1946 byly podmínky pro rozšiřování obchodní činnosti následkem válečné ekonomiky mimořádně nepříznivé.

Růst počtu obyvatel činných v obchodě probíhal a probíhá nejen v USA, ale i v kapitalistických zemích Evropy. Tak na příklad podíl osob činných v obchodě na celkovém počtu obyvatel Belgie vzrostl od roku 1910 z 11,86 % na 14,5 % v roce 1930. V téže době, tj. v r. 1930, připadalo v předmnichovské ČSR z 1000 činných osob ve všech povoláních na obchodní a hostinskou činnost v Čechách 81,2, na Moravě a ve Slezsku 63,8 a na Slovensku 52,7 osob. V témže roce příslušelo podle povolání k obchodu, dopravě a peněžnictví v Čechách 15,1 %, na Moravě 12,1 % a na Slovensku 10,2 % obyvatelstva.⁶⁴⁾ Rychlejší růst počtu osob činných v obchodě a peněžnictví proti růstu počtu osob činných v průmyslu v živnostech v Čechách a na Moravě ukazuje nám tento přehled:⁶⁵⁾

Tabulka II.

Rok	Obchod a peněžnictví		Průmysl a živnosti	
	počet činných osob	index	počet činných osob	index
1890	323 667	100,0	2 247 402	100,0
1921	458 048	141,2	2 705 006	120,3
1930	633 327	195,6	2 970 255	132,1

V soudobém kapitalistickém světě roste i počet pracovníků v reklamě, která se organizuje jako samostatné podnikatelské odvětví. Růst nákladů na reklamu vede tak daleko, že „v USA činily na příklad výdaje na reklamu v roce 1951 6,5 miliardy dolarů. Pro rozsah těchto výdajů je příznačné, že jsou 2,3krát vyšší než výdaje americké vlády na vzdělání a sociální zabezpečení dohromady“⁶⁶⁾ a „činí v současné době asi 10 % z celkového maloobchodního obrátu USA“.⁶⁷⁾ Na růst reklamních nákladů v USA ukazuje nám přehled, zachycující evidované výlohy na reklamu, které činily v letech:

1934 – 1,6 miliardy dolarů
 1940 – 2,1 „ „
 1945 – 2,4 „ „
 1951 – 6,5 „ „
 1953 – 7,5 „ „

takže dnes lze říci, že u jednotlivých zboží reklamní náklady představují 25 i více procent z úhrnné částky nákladů oběhu.⁶⁸⁾ Růst reklamních nákladů se vyznačuje

⁶⁴⁾ Čísla jsou použita z práce K. Maiwolda „Vnitřní obchod během poslední hospodářské krise“ a z práce A. Dobrého „Materiály ke studiu dějin československého hospodářství v letech 1918–1945“. Je z nich patrné, jak různý stupeň rozvoje výrobních sil a s nimi i rozporů kapitalistického řádu vyvolává i rozdílnou spotřebu živé práce v obchodě, různý počet osob v obchodě činných.

⁶⁵⁾ Čísla podle V. Halaxa: Produktivita práce, str. 159 a 160.

⁶⁶⁾ A. I. Mikojan: O opatřeních k dalšímu rozvíjení obrátu zboží, Rudé právo, 27. X. 1953, str. 5.

⁶⁷⁾ J. Pátek: Za snížení nákladů na oběh, za zvýšení hospodárnosti ve vnitřním obchodě, Plánované hospodářství, roč. 1956, str. 32.

⁶⁸⁾ Čísla podle: A. G. Kulikov: Suščnost, struktura i putí sníženíja izdžeržek obraščeniija v sovětskoj torgovle; ze sborníku: Izdžeržki obraščeniija v SSSR i putí ich sníženíja, str. 31 a G. Z. Rubištejn aj. Ekonomika sov. obchodu, str. 364.

značnou nerovnoměrností podle prostředků reklamy. Americký obchodní kapitál se pohotově orientuje na technicky nejmodernější formy reklamní činnosti. O tom nám dává důkaz přehled nákladů na reklamu v USA ve čtyřech základních prostředcích široké informace veřejnosti (v tisících dolarů):⁶⁹⁾

Tabulka III.

	1948	1949	1950	1951	1952	1953
Noviny				513,486	526,058	601,224
Časopisy	458,677	440,795	458,451	513,851	553,024	598,491
Rádio			183,519	174,719	163,453	160,535
Televize			40,779	127,990	180,795	227,586

Z čísel je zřejmé, že ohromný vzrůst reklamních nákladů se uskutečňuje zejména v americké televizi. Zde reklamní náklady vzrostly během tří let ze 40 milionů na 227 milionů dolarů. Ještě výrazněji se nám tato skutečnost ukáže, budeme-li sledovat velké reklamní společnosti Spojených států severoamerických, které jsou nejtypičtější zemí současného kapitalistického světa se samostatně se organisujícím reklamním podnikáním. Údaje jednoho sta reklamních společností USA ve sledovaných čtyřech formách veřejné informace nám podávají tento obraz:⁷⁰⁾

Tabulka IV.

	1950 v mil. dol.	1954	
		v mil. dol.	index
Noviny	218,76	266,47	121,8
Časopisy	169,22	222,34	131,4
Rozhlas	140,28	102,69	73,2
Televize	28,40	257,14	901,9
	556,66	848,64	152,5

Růst reklamních nákladů v Anglii probíhal a probíhá rovněž závratným tempem. Tyto výdaje činily v letech:

1939 – 80 milionů liber sterlingů,
 1948 – 124,5 „
 1952 – 158 „⁷¹⁾

Náklady na reklamu uskutečňované v hlavních kapitalistických zemích představují tak v současné době v poměru k obrátu zboží zhruba stejné procento jako veškeré náklady oběhu v SSSR. Reklama se stává jedním z předních odvětví kapitálového podnikání s mamutími kapitálovými investicemi. „V reklamním oboru vládne zuřivá konkurence. O každý inserát se rve množství kanceláří. Každé reklamní úsilí představuje velké naděje. Kdo zvítězí a přežije jiné, může za to děkovat jen své vyšší

⁶⁹⁾ Čísla zpracována podle: Statistical Abstract of the United States, 1954, str. 890 – 891.

⁷⁰⁾ Čísla zpracovaná podle: Hospodářské zprávy Výzkumného ústavu zahraničního obchodu, roč. 1956, č. 66, str. 4.

⁷¹⁾ Čísla podle: Izděrky obraščenijá..., str. 31.

vědeckosti a strategii⁷²⁾ „Vědeckost“ reklamy tkví v tom, že „reklama je zvláštní způsob, jak přinutit zákazníky, aby se rozloučili se svými penězi tím, že se jim namluví, že potřebují nějaké zboží. Je to aplikace metod sociální psychologie na prodávání výrobků“⁷³⁾

Ohromný růst nákladů oběhu peněz je kromě jiného vyvoláván v současné době i tím, že po druhé světové válce „prohloubení všeobecné krise kapitalismu se projevuje ve znehodnocení měn *všech* kapitalistických zemí vzhledem ke zlatu.⁷⁴⁾ Je uskutečňována inflace, která znamená, že „existuje značné nakupení materiálu v peněžní formě, kterému neodpovídala žádná skutečná *reálná* akumulace“⁷⁵⁾ Zostření inflace v hlavních kapitalistických zemích v soudobém stadiu prohloubení všeobecné krise nám vyjadřuje následující tabulka, srovnávající rok 1951 s rokem 1937. Přitom rok 1937 = 100.⁷⁶⁾

Tabulka V.

Země	Množství peněz v oběhu	Vklady na běž. bankov. účtech	Průmysl. výroba	Velkoobchodní ceny
USA	470	409	195	205
Vel. Británie	296	330	129	292
Francie	2003	2244*)	128	2760*)
Itálie	7069	8781	124**)	5988

*) Rok 1938 = 100; **) rok 1939 = 100.

Před koncem roku 1956 dosáhlo množství peněz v oběhu USA částky 31 424 milionů dolarů, což představuje 506 0/0 stavu z roku 1937.⁷⁷⁾ Rychlý růst objemu obíhajících papírových peněz zvětšuje sumu práce vynakládané nejen na emisi těchto peněz, na uvádění inflačních peněz do oběhu, ale i na jejich udržování v oběhu. Růst nákladů oběhu peněz je v soudobém kapitalismu, zvláště pak v údobí po druhé světové válce, vyvoláván i rozšířením složitých platebních forem, zejména pak růstem spotřebitelského úvěru. Čím dále, tím větší část masy zboží není realizována při okamžitém složení hotových peněz, nýbrž prostřednictvím spotřebitelského úvěru. Systém spotřebitelského úvěru si vyžaduje další výdaje práce, další náklady na účetnictví a na oběh peněz. Růst spotřebitelského úvěru v USA nám ukazuje přehledná tabulka (čísla jsou uvedena vždy podle stavu ke konci roku), (viz tab. VI na str. 47).

Z čísel je zřejmé, že spotřebitelský úvěr vzrostl proti předválečnému stavu do roku 1956 5,8krát, proti roku 1945, to znamená za 11 let, dokonce téměř 7,4krát. I když při sledování růstu spotřebitelského úvěru a jeho vlivu na počet činných

⁷²⁾ Claude C. Hopkins: Jak jsem dělal reklamu, str. 199 a 200.

⁷³⁾ J. Davis: Kapitalismus a jeho kultura, str. 161 a 162.

⁷⁴⁾ E. Varga: Základní otázky ekonomiky a politiky imperialismu (po druhé světové válce), str. 48, proloženo Vargou.

⁷⁵⁾ Tamtéž, str. 49, proloženo Vargou.

⁷⁶⁾ Dle sborníku: K hospodářské situaci kapitalistického světa v letech 1946—1950, str. 112.

⁷⁷⁾ Propočteno podle údajů: Federal Reserve Bulletin, January 1957, str. 43.

⁷⁸⁾ Čísla jsou zpracována podle údajů v časopisech: Federal Reserve Bulletin, February 1957, str. 190, The Economist 1956, str. 1151, Nová mysl 1956, str. 881 a Politická ekonomie (ČSAV) 1956, str. 446. Pro zajímavost je možno uvést, že spotřebitelský úvěr v USA činil koncem roku 1956 vyšší částku než vojenské výdaje USA, které v rozpočtovém roce 1955—1956 představovaly 40,5 miliardy dolarů. Přitom vojenské výdaje činí v uvedené době 65 % rozpočtových výdajů Spojených států.

Tabulka VI.

Spotřebitelský úvěr v USA ⁷⁸⁾			
rok	miliard dolarů	index	
		1939 – 100	1940 – 100
1939	7,2	100,0	127,5
1945	5,7	78,4	100,0
1948	14,4	199,4	254,2
1949	17,3	239,6	305,5
1950	21,4	296,2	377,7
1951	22,6	313,2	399,2
1952	27,4	379,4	493,7
1953	31,2	432,6	551,5
1954	32,3	447,1	570,0
1955	38,6	535,1	682,2
1956	41,9	579,7	738,9

osob je třeba přihlížet i k růstu cen v USA, které proti předválečnému stavu vzrostly více než dvojnásobně,⁷⁹⁾ nelze pochybovat o tom, že procento osob činných v obchodě i ve finančních a úvěrových ústavech USA a ostatních hlavních kapitalistických států neustále roste. Situaci nám ilustrují na příklad čísla ze Spojených států severoamerických a z Velké Británie. Takový je růst počtu v obchodě, ve finančních a úvěrových ústavech zaměstnaných osob v poměru k celkovému počtu činných osob USA a Anglie:

USA	Anglie
r. 1929 – 25,7 0/0	r. 1931 – 15,8 0/0
r. 1947 – 28,2 0/0	r. 1948 – 22,2 0/0 ⁸⁰⁾

Neustálý růst nákladů oběhu spojených s pobytem zboží ve formě zásoby, zejména skladovacích nákladů, vzniká následkem stálého zpomalování obrátu. Ohromné narůstání těchto nákladů není typické pouze pro údobí krizí a depresí, kde se projevuje nejvýrazněji a vede k dalšímu narůstání ztrát na zboží, ale i v ostatních údobích průmyslového cyklu. Spekulace se zásobami zboží a zejména prodejní potíže narůstají tak daleko, že v současné době skladují obchodní sklady USA více než dvojnásobek množství zboží nutného pro řádnou funkci maloobchodní sítě i pro nerušený vývoj produkce. Množství zboží ve velkoobchodních skladech USA vzrostlo po druhé světové válce z 30,9 miliard dolarů na 81,4 miliard v roce 1955, to znamená o 164 0/0.⁸¹⁾ Koncem roku 1956 představovaly zásoby zboží v USA ohromnou částku 87,3 miliard dolarů. Jako příklad narůstání zásob zboží v evropských kapitalistických zemích můžeme uvést údaje o stavu zásob v maloobchodě Německé spolkové republiky v letech 1949 až 1954⁸²⁾ (viz tab. VII na str. 48).

Srovnání rychlosti obrátu skladovaného zboží s růstem zásob ukazuje na skutečnost, že zboží ve formě zásoby se ve skladovaném údobí hromadilo rychleji, než oč

⁷⁹⁾ Viz tabulku o inflačním růstu oběživu v hlavních kap. zemích.

⁸⁰⁾ Podle: Vysoká stranická škola při ÚV KSSS: Album názorných pomůcek k politické ekonomii a Statistical Yearbook 1948, United Nations, str. 76.

⁸¹⁾ Podle: Survey of Current Business, No. XII, 1955, str. 9.

⁸²⁾ Čísla zpracována podle: W. Heinrichs aj.: Der monopolische Handel, ein Instrument zur Sicherung maximaler Profite, str. 123.

	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Průměrná rychlost obrátu sklad. zboží	13,4	9,7	8,1	7,9	7,8	8,0
Průměr. stav sklad. zboží (v miliard.)	2,9	4,1	5,6	6,0	6,3	6,6
Index rychlosti obrátu (1949 — 100)	100,0	72,4	60,4	59,0	58,2	59,7
Index zásob (1949 — 100)	100,0	141,4	193,1	206,9	217,2	227,6

se zpomalil jeho obrát. Toto poznání nám pouze potvrzuje zákonitost prohlubování se rozporu mezi výrobou a trhem v současném kapitalistickém světě.

Kupení zboží ve formě zásoby nese s sebou růst nákladů spojených s balením, tříděním a konečnou úpravou zboží — zejména v maloobchodě. Obchodní kapitalisté, jimž růst nákladů oběhu ztěžuje podmínky pro dosahování maximálního zisku, snaží se vyřešit své potíže zaváděním samoobsluhy.⁸³⁾ Samoobsluha však vyvolává další růst spotřeby práce na balení zboží, takže náklady na obaly „ve Spojených státech dosahují až 2 0/0 hodnoty zboží. V tomto ohledu se tam velmi přehání. Byly vytvořeny ústavy pro obaly, které vyhledávají zvláštní druhy papíru a plastických hmot a vypracovávají vzory, jež mají připoutat pozornost zákazníků — což je specifický způsob nápadné reklamy, vlastní americkému obchodu“.⁸⁴⁾ Lze vskutku těžko vyznačit rozhraní, na kterém končí spotřeba práce na obal a konečnou úpravu zboží, spjatá s užitnou hodnotou výrobku, a kde v podstatě začíná reklamní činnost, zaměřená výlučně na realizaci.

Náklady na nadměrnou přepravu zboží, které nejde na odbyt či které je převáženo ze spekulativních důvodů, získávají stále obrovitějších rozměrů. Dávno se staly ještě zamotanějšími křivolaké cesty zboží, které na příkladě žoku bavlny ukázal Bedřich Engels ve svých „Eberfeldských projevech“: „Žok jde z rukou plantážníka do rukou komisionáře v některé stanici na Mississippí a plaví se po řece do New Orleansu. Zde se bavlna prodá — po druhé, neboť ji už koupil komisionář od plantážníka — dejme tomu, spekulantovi, který ji zase prodá vývozci. Bavlna jde na příklad do Liverpoolu, kde po ní znovu natahuje ruce ziskuchtivý spekulant a získá ji pro sebe. Prodá ji opět komisionáři, který nakupuje, řekněme pro německý obchodní dům. Žok putuje tedy do Rotterdamu, potom po Rýnu ještě tuctem rukou speditérů, ještě se dvanáctkrát nakládá a vykládá a ani tu se nedostává do rukou spotřebitele, nýbrž továrníka, který nejdříve přivede bavlnu do stavu vhodného k spotřebě; jeho příze jde možná k tkalci, který odevzdá látku tiskaři, potom jde látka do velkoobchodu, který ji prodá obchodníkovi a ten konečně dodá zboží spotřebiteli“.⁸⁵⁾ Nehospodárnost pohybu přepravovaného zboží si uvědomují sami buržoazní národohospodáři: „Posíláme zboží po lodích sem a tam, jako by obchod byl tenisová partie . . . Jsme s to hleděti na pohyb jako na formu výkonnosti.

⁸³⁾ „Ze všeho úsilí o snížení distribučních nákladů je zavádění samoobsluhy nejdramatičtější a nejdůležitější“ — otiskuje v článku „Adapting self-service“, Chain Store Age, roč. 1956, čís. 2, str. 30.

⁸⁴⁾ Doberska M.: Uwagi o sklepach z samoobsługą, Życie Gospodarcze, roč. 1955, čís. 20, str. 808.

⁸⁵⁾ B. Engels: Eberfeldské projevy (Marx—Engels: Sočinnějia, díl III), str. 275.

Zapomínáme nemilosrdné zásady, která praví: „Pohyb zvyšuje náklad.“⁸⁶⁾ Chaotičnost cest zboží se neprojevuje pouze na zahraničních trzích kapitalistických států, kde dochází k takovému absurdnostem, jako je na příklad skutečnost, že „USA dodávají své makarony do Itálie, která byla sama v předválečném období jejich vývozcem. Roku 1948 činil dovoz amerických makaronů do Itálie více než 60.000 tun, ačkoliv italských továren na výrobu makaronů nebylo využito.“⁸⁷⁾ Chaotičnost cest zboží je čím dále tím ostřejším konkurenčním bojem vynucována i na vnitřním trhu. Tak na příklad „průzkumem o zásobování města Rochesteru mlékem se ukázalo, že všechny navzájem si konkurující vozy s mlékem urazily za den celkem 447 mil, kdežto pouhých 39,1 míle by bylo k tomu docela stačilo. Vznikla tím víc než desateronásobná ztráta“.⁸⁸⁾

Tyto okolnosti způsobily, že v podmínkách soudobého kapitalismu probíhá v nejvyšší intenzitě přeměna nákladů spojených s dodatečnými výrobními procesy ve sféře oběhu na náklady vyvěrající ze zboží formy výroby a základní struktura nákladů oběhu se vyznačuje naprostou převahou nákladů představujících spotřebu práce neproduktivního charakteru nad náklady oběhu vyvěrajícími z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu.

O výrazné převaze nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby nad náklady vyvěrajícími z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu přesvědčuje nás procentuální vyjádření podílu těchto jednotlivých složek nákladů z celkových nákladů oběhu u některých zvolených skupin spotřebního zboží na příklad ve Spojených státech severoamerických v roce 1940.⁸⁹⁾

Tabulka VIII.

Skupina zboží	Podíl nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby	Podíl nákladů oběhu vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu	Poměr obou skupin v základní struktuře nákladů oběhu
Potřeby pro domácnost	94,7 %	5,3 %	17,9 : 1
Nábytek	84,6 %	15,5 %	5,5 : 1
Klenoty	97,2 %	2,8 %	34,7 : 1
Oděvy	95,1 %	4,9 %	19,4 : 1
Obuv	89,7 %	10,4 %	8,6 : 1
Tabákové výrobky	94,0 %	6,0 %	15,7 : 1
Koloniální zboží	77,9 %	22,1 %	3,5 : 1
Výrobky z nafty	74,8 %	25,2 %	2,9 : 1

Tato čísla je nutno ovšem hodnotit s patričnou rezervou, jelikož buržoazní statistiky obchodní činnosti do položky produktivních nákladů započítávají dopravní a skladovací náklady bez zřetele na to, že velká část těchto nákladů je neproduktivní,

⁸⁶⁾ Casson H. N.: Zásady obchodu, str. 71. H. N. Casson a řada dalších buržoazních národohospodářů má pravdu potud, pokud ukazuje na zvyšování nákladů oběhu narůstáním zbytečné přepravy. Mýlí se však, domnívá-li se, že narůstání přepravy je vyvoláváno pouze subjektivními činiteli, nesprávnými představami o „výkonnosti“ obchodních kapitalistů. Tato „výkonnost“ je však vyvolávána objektivními příčinami tkvícími v podstatě kapitalistického řádu, které se projevují jako odbytové potíže, konkurenční boj na trhu, spekulace apod.

⁸⁷⁾ A. I. Mikojan: Projev na schůzi voličů Erivanského Stalinského volebního okruhu str. 45.

⁸⁸⁾ J. Davis: Kapitalismus a jeho kultura, str. 168.

⁸⁹⁾ Čísla zpracována podle: Úvod do ekonomiky vnitřního obchodu, díl II, str. 155.

neboť vzniká jako anormální náklady přepravy a skladování, jako náklady spojené se spekulativními operacemi kapitalistů a operacemi vzniklými následkem stále se zhoršující situace na trhu, zmenšující se kupní síly spotřebitelů. I když nepřihlížíme k této okolnosti, uvedená čísla nás dostatečně přesvědčují o výrazné převaze neproduktivních nákladů oběhu nad náklady produktivními. V jednom z těchto příkladů jsou náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby dokonce téměř 35krát větší než náklady oběhu vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu.

Skutečnost, že naprosto převládajícími náklady oběhu jsou náklady vyvěrající ze zboží formy výroby, ukazuje na parazitní charakter kapitalistického řádu, který odvádí ohromné masy lidí od společensky užitečné práce, brzdí rozvoj výrobních sil a vede k neustálému zbídačování širokých mas pracujících.